

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

TURECKÉ OBLÉHÁNÍ VÍDNĚ A KAŽDODENNÍ ŽIVOT V METROPOLI
HABSBURSKÉHO SOUSTÁTÍ ROKU 1683 OČIMA JIŘÍHO VOJTĚCHA
FELIXE NOVODVORSKÉHO

Vedoucí práce: PhDr. Rostislav Smíšek, Ph.D.

Autor práce: Roman Punčochář

Studijní obor: Historie

Ročník: pátý

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci „Turecké obléhání Vídně a každodenní život v metropoli habsburského soustátí roku 1683 očima Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského“ jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Dále prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Zdice 24. července 2013

Na tomto místě bych chtěl upřímně poděkovat PhDr. Rostislavu Smíškovi, Ph.D, za odborné vedení této bakalářské práce. Rád bych mu poděkoval za cenné rady, užitečné připomínky a poskytované konzultace, které mi umožnily tuto práci vypracovat. Moje poděkování patří dále Mgr. Jiřímu Topinkovi, Mgr. Kateřině Fryaufové a slečně Veronice Slavíkové za trpělivost a čas, který mi při častých odborných konzultacích věnovali. Děkuji i své rodině za trpělivost a velkou podporu, kterou mi poskytla.

Anotace

Předkládaná bakalářská práce se věnuje správci vídeňského paláce Ditrichštejnů v roce 1683. Zaměřuje se na druhé turecké obléhání Vídně v létě roku 1683. Čerpá z hlášení, která v průběhu celého roku odeslal správce Jiří Vojtěch Felix Novodvorský knížeti Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna. Cílem práce je analyzovat události ve Vídni, konkrétně v ditrichštejnském paláci z pohledu očitého svědka. Předmětem zájmu je příprava města na obléhání, popis dvouměsíčních bojů, tak jak je vnímal Jiří Vojtěch Novodvorský a náhled do každodennosti obránců Vídně. Stranou pozornosti nezůstane ani následná rekonstrukce poničeného paláce.

Annotation

This bachelor's essay applies to a custodian of Dietrichstein palace in Vienna in 1683. It focuses on the second Ottoman's siege of Vienna in summer in 1683. It extracts reports sent by the custodian George Wojciech Felix Novodvorský to duke Ferdinand Joseph from Dietrichstein during the whole year 1683. The target of the essay is to analyse events in Vienna, concretely in Dietrichstein palace from the view of an eyewitness. The point of interest is the town preparation for siege, description the two months' fights, the way George Wojciech Novodvorský perceived them and an outlook to Vienna defender everydayness. The essay contains also informations about consequential reconstruction of damaged palace.

Obsah

I. Úvod	2
I. 1. Literatura a metodologická východiska.....	4
I. 2. Pramenná základna.....	10
I. 3. Ferdinand Josef z Ditrichštejna a jeho palác ve Vídni	12
II. Předehra před bitvou.....	16
II. 1. Osmanské tažení.....	19
II. 2. První střety	26
III. Obležená Vídeň	31
III. 1. (Ne)Každodenní život obránců Vídně	40
IV. Osvobození Vídně	45
IV. 1. Situace po obléhání ve vídeňském paláci Ditrichtšejnů	46
V. Závěr	50
VI. Seznam použitých pramenů a literatury.....	53
VI. 1. Archivní prameny	53
VI. 2. Vydané prameny.....	53
VI. 3. Literatura	53
VII. Obrazové přílohy	56

I. Úvod

Obléhání Vídně Turky roku 1683 bylo historiky vždy považováno za velice přitažlivé badatelské téma. Předkládaná bakalářská práce si ovšem klade za cíl pojmout, zhodnotit a interpretovat tento významný mezník evropských dějin z poněkud odlišného úhlu pohledu, než jak bylo dosud mezi badateli běžné. A to konkrétně pohledem očitého svědka těchto událostí. Jedná se o pokus zrekonstruovat průběh obléhání Vídně na základě pramenů, jež vzešly z činnosti správce vídeňského paláce Ditrichštejnů Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského.¹ Výsledný obraz se proto má stát odrazem vnímání válečného konfliktu konkrétním dvorským úředníkem. Bude jen tak úplný, jak to umožní níže hodnocená pramenná základna. Cílem práce je analyzovat paniku nastalou ve Vídni před příchodem tureckého vojska, dále nahlédnout do každodenního života obránců obléhaného města a přiblížit způsoby následné obnovy sídelního města císaře Leopolda I. Pro vytvoření detailnější představy o změnách, které přineslo obléhání města do zdejšího života, poslouží příklad dnešního Paláce Modena, jenž v té době vlastnil kníže Ferdinand Josef z Ditrichštejna. Předkládaná bakalářská práce zároveň přiblíží každodenní dění v paláci, přičemž bude srovnána situace před obléháním, během obléhání i po něm. Stranou pozornosti nezůstane ani dění v metropoli habsburského soustátí v období od poloviny září do konce roku 1683.

První kapitola předkládaného pojednání má za cíl zhodnotit nejdůležitější dosavadní bádání k danému tématu, vyjádřit se k velmi bohaté a pestré škále vydané literatury se zaměřením na druhou polovinu 17. století, především s důrazem na habsbursko-turecké války v roce 1683. Rovněž nebude opomenuta literatura týkající se dějin Vídně, architektury a provozu šlechtických paláců. Na základně kritického zhodnocení informací získaných z prostudované literatury bude již možné naznačit metodologická východiska, kladené otázky a cíle tohoto pojednání. To zároveň obnáší seznámení se s dochovanou pramennou základnou. Závěr první kapitoly se pak věnuje stručné

¹ Ač je správce vídeňského paláce Ditrichštejnů (dnešního Paláce Modena) klíčovou postavou předkládané bakalářské práce, jeho minulost i soukromý život, mimo období obléhání Vídně a těsně po jeho skončení, zůstává v tomto pojednání stranou badatelského zájmu. Jednak je to z důvodu dílčí postradatelnosti těchto informací pro zkoumané téma. Dále také proto, že dostupné prameny nehovoří o jeho osobě dostatečně jasně a ani v literatuře nebyl zatím osobě Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského věnován prostor. V hlášeních zasílaných knížeti z Ditrichštejna se Novodvorský podepisoval jako hofmistr (Hofmeister). K významu slova hofmistr srov. *Ottův slovník naučný XI*, Praha 1897, s. 463, heslo hofmistr.

historii rodu Ditrichštejnů, chodu vídeňského dvora knížete Ferdinanda Josefa a vývoji ditrichštejnského paláce ve Vídni. Také bude provedena sonda do každodenního života v paláci a hofmistrových povinností.

Druhá kapitola si klade za cíl zmapovat diplomatické vztahy mezi Habsburky a Osmanskou říší a vyjasnit nejdůležitější aspekty politické situace ve střední Evropě těsně před samotným tureckým obležením Vídně v roce 1683. Dále se snaží odkrýt pozadí osmanského tažení a zjistit důvody, proč se právě město na Dunaji stalo terčem útoku početné armády, která mohla ohrozit budoucnost tehdejšího křesťanského světa. Naznačí několik detailů o paláci a zahradě Ditrichštejnů. Také se pokusí zmapovat každodenní život v císařské metropoli. Dotkne se rovněž otázky vojenské a diplomatické připravenosti habsburské dynastie čelit tak silnému a nečekanému útoku. Následně se text bude věnovat panice způsobené přicházejícími zprávami o armádě „nevěřících“, kteří pochodovali na Vídeň. Stranou nezůstane ani zhodnocení schopnosti města a jeho obyvatel reagovat na dlouhé obléhání.

Děním v obležené Vídni od července do září roku 1683 se zabývá třetí kapitola předkládané práce. Tato část rozebírá vztah obyvatel metropole habsburského soustátí a vojska bránícího město. Popisuje první zkušenosti s válečným střetnutím pro nevojáky a také první škody, jež osmanská artilerie způsobila na vídeňských domech a palácích. Především však pojednává o bojích na městském opevnění, které Vídeň zažila během dvouměsíčního obléhání, a o poškození, jež městu způsobily turecké miny a neustávající nepřátelská dělostřelba. Stranou pozornosti nezůstane ani reflexe událostí, které provázely obránce unavené po několika měsících těžkých bojů, strachu o holý život a plnění každodenních povinností. To vše očima Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského. Dále také přibližuje možnosti a problematiku komunikace obleženého města s vnějším světem, reflexi uspokojení základních denních potřeb, jako bylo získávání potravy, příležitost k odpočinku a možnost nalezení úkrytu pro nabytí pocitu bezpečí. Autor si rovněž klade otázky ohledně osobní morálky, statečnosti a zbožnosti jednotlivých aktérů výkladu.

Poslední, čtvrtá kapitola, si klade za cíl přiblížit problematiku osvobození a zabezpečení Vídně společně s ohlédnutím za tím, jak sami obléhaní vnímali svoji záchranu. Cílem autora je především popsat materiální škody, které napáchaly osmanské dělové koule, miny i samotní obránci na vídeňských budovách během dvouměsíčního obléhání. Pozornosti neunikne ani zhodnocení zpravodajské služby správce ditrichštejn-

ského paláce po skončení obléhání a následná rekonstrukce objektu, zahrady a částečně i města.

I. 1. Literatura a metodologická východiska

Téma druhého tureckého obléhání Vídně se v evropské literatuře těšilo velké oblibě. Prakticky každá odborná publikace dotýkající se dějin střední Evropy či tureckých válek v 17. století v sobě zákonitě nese (více nebo méně zdařile zpracované) odkazy na tuto významnou dějinnou událost.² Pokud se historikové obraceli k bádání o jednotlivých účastnících obléhání, v centru jejich pozornosti nejčastěji stála osoba polského krále Jana III. Sobieského, případně habsburského vojevůdce Karla Lotrinského.³ V českém prostředí naopak vévodila zájmu historiků osoba Zdeňka Kašpara Kaplíře ze Sulevic.⁴

Největší zájem spojený také s nejširším okruhem dílčích badatelských témat se v případě osmanských válek a tureckého obléhání Vídně roku 1683 projevuje v rakouské a anglosaské historiografii. Ačkoli vznikl již v roce 1955, vynikajícím průvodcem, který slouží k základní orientaci ve starší odborné literatuře a ikonografických pramenech ke zmiňovaným historickým událostem, je stále bibliografický souhrn *Bibliographie und Ikonographie der Türkenbelagerungen Wiens 1529 und 1683*. Byl vypra-

² Z nepřehledného výčtu je namátkově uvedeno pouze několik titulů: Václav VEBER a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2009, s. 290-291; Peter CSENDES, *Geschichte Wiens*, Wien 1990, s. 75-79; Thomas MUNCK, *Evropa sedmnáctého století*, Vimperk 2002, s. 394; Vojtěch KOPČAN, *Turci na Slovensku*, Bratislava 1971, s. 160; TÝŽ, *Turecké nebezpečí a Slovensko*, Bratislava 1986, s. 158-160. V těchto dílčích zmínkách převládají však pouhé poněkud těžkopádné popisy samotného tažení Turků k habsburské sídelní metropoli nebo naopak rozvěklý popis rozhodující bitvy o Vídeň.

³ Osoba polského krále byla pochopitelně nejčastějším badatelským tématem polských historiků. Ale zájem o jeho osobu byl také v německé, rakouské či české historiografii. Namátkou Gerda HAGENAU, *Jan Sobieski. Der Retter Wiens*, Wien 1983; Zbigniew WÓJCIK, *Jan Sobieski. 1629–1696*, Warszawa 1994; Otto FORST DE BATTAGLIA, *Jan Sobieski. Mit Habsburg gegen die Türken*, Graz-Wien-Köln 1982. K putování polského vojska přes Moravu k Vídni blíže Josef POLIŠENSKÝ, *Knihy o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik 17. století*, Praha 1948. K osobě vévody Lotrinského existuje řada publikací, převážně německé a francouzské provenience: Karl Friedrich Hermann ALBRECHT, *Karl, Herzog von Lothringe*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* XV, Leipzig 1882, s. 302-308; Hans SCHMIDT, *Karl V.*, in: *Neue Deutsche Biographie* XI, Berlin 1977, s. 234-237; Stéphane GABER, *Et Charles V. arrêta la marche des Turcs*, Nancy 1986; Paul WENTZCKE, *Feldherr des Kaisers – Leben und Taten Herzog Karl V. von Lothringen*, Leipzig 1943.

⁴ Nejvíce se osobou českého šlechtice zabývali Jaroslav MACEK, *Kaspar Zdenko Kaplíř von Sollowitz (1611–1686)*, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 39, 1983, s. 7-68; TÝŽ, *Das Türkenjahr 1683 in der Korrespondenz Kaspar Zdenko Kaplířs von Sollowitz und des Geheimkollegiums der Deputierten in Wien*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 37, 1984, s. 73-119; František MAREŠ, *Hrabě Kašpar Zdeněk Kaplíř, svobodný pán ze Sulevic, předseda prozatímní vlády ve Vídni po čas obležení její od Turků l. p. 1683. K dvěstěleté památce*, Časopis Národního Muzea 57, 1883, s. 3-45, 219-254; Zdeněk KALISTA, *Kaspar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic*, in: týž (ed.), *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1939, s. 198. Krátkým popisem tohoto českého hrdinu uvedl i Petr MAŤA, *Svět české aristokracie*, Praha 2004, s. 459-460.

cován historikem Walterem Sturmingerem.⁵ Přestože zahrnuje množství knih postrádajících vyhraněnou metodologii, přináší mnoho hodnotných faktografických poznámek a především jedinečný soupis obsáhlých obrazových pramenů. Vhodnou pomůckou pro badatele je bezesporu odborné periodikum *Turkologischer Anzeiger/ Turkology Annual*, jehož zakladateli byli historici Andreas Tietze a György Hazai.⁶ V jeho on-line databázi lze nalézt relevantní informace o veškeré literatuře se zaměřením na osmanskou říši a střet islámu s křesťanskou Evropou.⁷ Důležitá je v tomto směru také kniha *Die Tükenkriege in der historischen Forschung* sepsaná v roce 1983 kolektivem autorů, který vedli přední evropští orientalisté.⁸

V německy mluvících zemích (zejména v Rakousku) byla pro zkoumání svrchu zmiňovaného tématu stěžejní hlavně sedmdesátá a osmdesátá léta minulého století. Zvláště rok 1983, kdy k třístému výročí tureckého obléhání Vídně vyšlo značné množství literatury. Blíže tuto doslova záplavu jubilejní produkce shrnul a kriticky zhodnotil Karl Vocelka.⁹ Mezi významné představitele rakouského bádání zabývajícího se Vídní v roce 1683 patří například historička Gertruda Gerhartlová, která se zaměřuje především na dějiny Vídeňského Nového Města. V příspěvku nazvaném *Belagerung und Entsatz von Wien 1683* velmi poutavým způsobem přináší mnoho informací o hrdinných výpadech vídeňských obránců proti tureckým pozicím. Těžiště této knihy ovšem představuje popis útoku spojených křesťanských vojsk proti tureckým obléhatelům 12. září 1683.¹⁰ Na pronikání osmanského živilu do křesťanské kultury a architektury naopak poukazuje ve své knize *Türkisches Wien* Rubina Möhring.¹¹ Badatelský zájem autorky se zde orientuje na zkoumání výzdoby vídeňských domů inspirované tu-

⁵ Walter STURMINGER, *Bibliographie und Ikonographie der Türkenbelagerungen Wiens 1529 und 1683*, Graz-Köln 1955, s. 601-3148, 3501- 4270.

⁶ Andreas Tietze byl rakouský turkolog, jeden z čelních propagátorů tohoto historického zaměření a zakladatel turkického studia v USA. Spolu s maďarským historikem a orientalistou György Hazaiem založili ediční řadu průběžně vycházející databáze s názvem Turkologická ročenka/*Turkologischer Anzeiger/Turkology Annual* (TA). Ročenka původně vycházela tiskem v rámci rakouského Institut für Orientalistik der Universität Wien od roku 1977. Nyní je její databáze i na internetu, kde se dají vyhledat všechny knihy, studie a recenze tematizující turecký svět.

⁷ <http://kjc-fs2.kjc.uni-heidelberg.de:8000/en/>, odkaz funkční k 4. 7. 2013.

⁸ Zikmund ABRAHAMOWICZ – Vojtěch KOPČAN – Metin KUNT – Endre MOROSI – Nenard MOČANIN – Constantin SERBAN – Karl TEPLY, *Die Tükenkriege in der historischen Forschung*, Wien, 1983.

⁹ Karl VOCELKA, *1683: 1983 Ein Jubiläum? Fortschritt Stagnation der historiographischen Aufbereitung der zweiten Wiener Türkenbelagerung*, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 92, 1984, s. 165-194. O tom Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha 2001, s. 60.

¹⁰ Gertrud GERHARTL, *Belagerung Und Entsatz Von Wien 1683*, Neudorf 1982. Podobné údaje také uvádí Gunter DÜRIGL, *Wien 1683. Die zweite Türkenbelagerung*, Wien-Köln-Graz 1981. Stejným tématem se mimo jiné ve svém díle zabýval i polský historik Jan WIMMER, *Der Entsatz von Wien 1683*, Warszawa 1983.

¹¹ Rubina MÖHRING, *Türkisches Wien*, Wien 1983.

reckým světem od raného novověku až do 19. století. Pohled křesťanských šlechticů na obléhání habsburské sídelní metropole a vnímání turecké hrozby, které později proniklo do lidové kultury, podrobně zachycují ve svých člancích Maria Grothaus a Karl Voelka.¹²

Popularitu druhého tureckého obléhání Vídně a získání převahy habsburských vojsk nad Osmany jakožto nosné badatelské oblasti dokazuje i vydání několika sborníků. Mimo období dočasné euforie z třisetletého výročí obléhání Vídně, kterou pochopitelně provázelo vydání jubilejního a velmi kvalitně připraveného souboru odborných prací s názvem *Die Türken vor Wien. Europa und die Entscheidung an der Donau 1683*,¹³ vznikl roku 1988 sborník *Österreich und die Osmanen - Prinz Eugen und seine Zeit*. V něm jsou zařazeny studie zabývající se problematikou druhého tureckého obléhání Vídně z dílny předních rakouských odborníků na habsbursko-turecké války, kteří působili (působí) ve vídeňském Institut für Österreichische Geschichte.¹⁴ Jeden z novějších pohledů na problematiku obléhání Vídně přinesl ve své práci *Wien Anno 1683* Johannes Sachslehner.¹⁵ Autor zde analyzoval strategické chyby generálů stojících na obou soupeřících stranách i vnitřní myšlenkový svět obléhaných vídeňských obyvatel. Zároveň podrobně popsal den po dni průběh tureckého obléhání Vídně.

V anglicky mluvícím světě byly od šedesátých let 20. století dlouho považovány za nepřekonané dvě knihy. První z dílny amerického historika Thomase Macka Barkera,¹⁶ druhá z pera britského dějepisce Johna Stoye.¹⁷ Stoyeova kniha *The Siege of Vienna* shrnuje dění v druhé polovině 17. století a analyzuje důvody střetu Osmanů s obránci Vídně. Stoye zde klade důraz především na popis vojenského vybavení obou armád. Podrobně se také zabývá politickou situací v habsburské monarchii a vytvářením protiturecké aliance. Je vhodné podotknout, že se jeho práce dočkala mnoha dotisků.

¹² Maria GROTHAUS, *Zum Türkenbild in der Adles- und Volkskultur der Habsburgermonarchie von 1650 bis 1800*. in: Gernot HEISS – Grete KLINGENSTEIN, *Das Osmanische Reich und Europa*, München 1983, s. 63-82; Týž, *Zum Türeknbild in der Kultur der Habsburgermonarchie zwischen dem 16. und 18. Jahrhundert*. in: Andreas TIETZTE, *Habsburgisch-osmanische Beziehungen* Wien, Wien 1985, s. 67-90; Karl VOELKA, *Das Türkenbild des christlichen, Abendlandes in der frühen Neuzeit*. in: Erich ZÖLLNER – Karl GUTKAS (edd.), *Österreich und die Osmanen - Prinz Eugen und seine Zeit*, Wien 1988, s. 20-31.

¹³ Robert WAISSNER (ed.), *Die Türken vor Wien. Europa und die Entscheidung an der Donau 1683*, Salzburg-Wien, 1982.

¹⁴ K tématu překládané bakalářské práce především Peter BROUCEK, *Der Feldzug von 1683 und der Entsatz Wiens in der Schlacht am Kahlenberg*. in: Erich ZÖLLNER – Karl GUTKAS, *Österreich und die Osmanen*, s. 56-68; Walter HUMMELBERGER, *Wien in der Verteidigung gegen die Türken*, in: tamtéž, s. 42-55.

¹⁵ Johannes SACHSLEHNER, *Wien anno 1683*, Wien, 2004.

¹⁶ Thomas Mack BARKER, *Double Eagle and Crescent. Vienna's Second Turkish Siege and its Historical Setting*, New York 1967.

¹⁷ John STOYE, *The Siege of Vienna. The Last Great Trial Between Cross & Crescent*, Edinburgh 2007.

Barker naproti tomu ve své knize *Double Eagle and Crescent* poskytuje čtenáři velmi obsáhlé faktografické popisy základních momentů tureckého obléhání.

Na nové vydání Stoyeovy knihy reagoval v roce 2008 další britský historik Andrew Wheatcroft.¹⁸ Wheatcroftova kniha se právem řadí k tomu nejlepšímu, co dnes lze v odborné literatuře k rozhodující bitvě o Evropu nalézt. Autor začíná své vyprávění již ve středověku a osvětluje důvody, které stály za osmanskými výboji na evropský kontinent. Svůj exkurz do dějin osmanské expanze dovádí až k vyhnání Turků za hranice Uher v první polovině 17. století. Představuje obě proti sobě stojící strany a hodnotí jejich vojenské, politické a kulturní možnosti. Wheatcroft se snaží o skutečně objektivní vědecký náhled na zkoumanou problematiku. Nevnímá Mustafova vojska jako představitele „té zlé“ strany, ale ve své knize dává oběma protivníkům stejný prostor. Při tom předkládá výčet stereotypních omylů běžně tradovaných v popisech křesťansko-tureckých válek a mýtů o muslimských nájezdnících, z nichž některé v evropské historiografii mohou přetrvávat dodnes.

Česká historická věda také nenechávala bádání o tureckých válkách stranou pozornosti. Většinou však šlo spíše o pouhý popis tažení vojsk obou armád, než o snahu proniknout do vnitřního světa jedinců a prozkoumat jejich osobní válečný prožitek. Také během staletých výročí od obléhání byl mezi českými historiky menší zájem o toto téma než v rakouské historiografii. Podobně jako roku 1883¹⁹ se i v osmdesátých letech 20. století tímto tématem zabývalo jen několik málo českých historiků.²⁰ V tomto ohledu je záhodno zmínit československého historika a orientalistu Vojtěcha Kopčana.²¹ Jeho díla jsou ovšem poznamenána dobou svého vzniku a protkána marxistickým balastem a pozitivistickou metodologií. O novější pohled na uváděnou problematiku se v devadesátých letech 20. století pokusil až vojenský historik Jiří Fidler.²² Bohužel

¹⁸ Andrew WHEATCROFT, *Nepřítel před branami. Habsburkové a Osmané v bitvě o Evropu*, Praha 2010.

¹⁹ Z oslavného uctění této významné události se však stala spíše polemika mezi českou a německou historickou odbornou veřejností, poznamenaná tehdejšími vyhrocenými vlasteneckými spory a tak se česká historická věda omezila prakticky pouze na osobu hraběte Kaplíře. F. MAREŠ, *Hrabě*. Více k tomu Jaroslav MACEK, *Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic (1611-1686) a jeho písemná pozůstalost*, Acta Litomericensia 6, 1984, s. 32-41.

²⁰ Jedním z nich je výše zmiňovaný Jaroslav Macek a dalším, kdo v roce 1983 publikoval k výročí obležení Vídně, byl Vojtěch Kopčan. Více k tomu níže. K jubilejnímu příspěvku by se také ještě mohl řadit článek moravského historika Milana ŠMERDY. Milan ŠMERDA, *Bitva o Vídeň roku 1683 a české země*, Historické štúdie 28, 1985, s. 109-117.

²¹ Vojtěch KOPČAN, *Oblehání Viedne roku 1683 a Slovensko*, Historický časopis 31, 1983, s. 498-522; týž, *Slovensko v tieni polmesiaca*, Bratislava 1986.

²² Jiří FIDLER, *Vídeň*, in: Petr ČORNEJ – Pavel BĚLINA (edd.), *Slavné bitvy naší historie*, Praha 1993, s. 143-146.

však jeho příspěvek je poněkud problematický a zahrnuje v sobě řadu faktografických nepřesností.

Nejlepší novodobé zpracování tématu v české historiografii přinesl pravděpodobně až Vít Vlnas, a to ve své biografii Evžena Savojského.²³ Vlnas v jediné kapitole brilantně synteticky zhodnotil problematiku vídeňského obléhání roku 1683. Trochu se odchýlil od popisu svého hrdiny, aby mohl pomocí historicko-antropologického a kulturně historického pohledu zpracovat dění, kterého se mladý Evžen Savojský ještě přímo nezúčastnil. Zároveň jeho kniha přinesla cenný bibliografický soupis významných pramenů a historických prací důležitých pro studium osmansko-habsburských vztahů na konci 17. a na počátku 18. století. Tuto rozsáhlou práci ještě doplňuje úvodní kapitola devátého svazku *Velkých dějin zemí Koruny České*,²⁴ jejímž autorem byl také Vít Vlnas. S monografií Evžena Savojského má tato kapitola společné jen velmi kvalitní zpracování. V zásadě se totiž věnuje převážně pozdní části obléhání a osmanskému ústupu. Válkou proti Osmanské říši se ve své studii *Rok 1683 ve světle korespondence panství Mikulov* zabýval i moravský historik Pavel Balcárek.²⁵ Nezaměřil se ovšem na popis bitvy o Vídeň, ale událostmi na jižní Moravě, konkrétně na ditrichštejnském panství Mikulov. Balcárek pojednal především o obraně před výpady turecké jízdy, která plenila okolí Vídně, a vpády kuruců ImreThökölyho, jež zasáhly hlavně východní část Moravy. Stranou pozornosti autora nezůstal ani průjezd záchranných polských vojsk přes panství knížete Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna. Výčet české literatury k tématu druhého tureckého obléhání Vídně uzavírá studie Jiřího Boritzky *Obležení Vídně roku 1683 a počátek ústupu Osmanů z Evropy* v populárně naučném časopise *Historický obzor* z roku 2011.²⁶ Autor ve svém článku přibližuje širokému spektru čtenářů události roku 1683. Čerpá z mnoha dostupných titulů odborné literatury věnujících se turecké problematice. Na dvaceti stranách čtenáře seznamuje se všemi potřebnými informacemi a fakty z obléhání Vídně. Zároveň celý článek odlehčuje množstvím citací z dochovaných pramenů.

V dnešní době se z českých historiků soustavnému výzkumu tureckých válek věnuje Zdeněk Vybíral. Ačkoli se zabývá koncem 15. a první půlí 16. století, používaná

²³ V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*.

²⁴ Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Irena VESELÁ – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české IX*, Praha-Litomyšl, 2011, s. 11-17.

²⁵ Pavel BALCÁREK, *Rok 1683 ve světle korespondence panství Mikulov*, Jižní Morava 21, 1985, s. 75-88.

²⁶ Jiří BORITZKA, *Obležení Vídně roku 1683 a počátek ústupu Osmanů z Evropy*, *Historický obzor* 22, 2011, č. 1-2, s. 2-23.

metodologie a vnímání válečného prožitku se dají velmi dobře aplikovat i na pozdější období.²⁷

Ke zpracování tématu obléhání Vídně bylo potřeba využít moderních metodologických postupů současného historického bádání.²⁸ Autor předkládané bakalářské práce se pokouší nazírat na průběh obléhání města pohledem historické antropologie, jejímž prostřednictvím se snaží postihnout myšlenkový svět raně novověkého člověka – Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského.²⁹ Stručný úvod politických dějin před samotnou bitvou je však nezbytný k širší analýze předmětu bádání. Metody a postupy historické antropologie naopak autorovi pomáhají s kladením otázek, kterými se snaží proniknout do (ne)každodenního života obléhaných očima raně novověkého jedince, potřeb, obav a tužeb obléhaných.

²⁷ Zdeněk VYBÍRAL, *Bitva u Moháče. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*, Praha 2008. Obdobné metodologické postupy při zkoumání válečného prožitku, se vyskytují i u švédského historika, který se zabýval především třicetiletou válkou, Petera Englanda. Peter ENGLUND, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2001; TÝŽ, *Nepřemožitelný. Historie první severní války*, Praha 2004.

²⁸ Václav BŮŽEK a kol., *Úvod do studia historie*, České Budějovice 1994, s. 70-72.

²⁹ Základní práci k uváděné metodologii je bezesporu *Historická antropologie* Richarda van Dülmena, který zde vytyčil milníky, jimiž by se měla tato historická disciplína dále řídit. Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002. K historické antropologii dále Michael MITTE-RAUER – Gerd DRESSEL, *Historische Anthropologie. Ein Einführung*, Wien 1996; Georg Gerson IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivnosti k postmoderní výzvě*, Praha 2002, s. 51-90. V českém prostředí Jan HORSKÝ, *Historická antropologie*, *Historická demografie* 17, 1993, s. 241-270; Martin NODL - Daniela TINKOVÁ (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007; Lucie STORCHOVÁ, *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007. Celková bibliografie k tématu je zpracována v Gerd DRESSEL, *Wissenschaftspraxis - Biographien - Generationen. Ein paar Facetten einer Reflexiven Historischen Anthropologie*, in: Václav BŮŽEK - Dana ŠTEFANOVÁ (edd.), *Menchen - Handlungen - Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (= *Opera historica* 9), s. 27-69.

I. 2. Pramenná základna

Heuristickou základnu předkládané bakalářské práce tvoří soubor německy psaných pramenů, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně, Rodinném archivu Ditrichštejnů. Jde především o karton 218, v němž se nachází soubor hlášení správce ditrichštejnského paláce Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského z roku 1683.³⁰ Jejich obsah se netýká pouze dění kolem samotného vídeňského paláce. Ditrichštejnští správci a správci šlechtických statků vůbec totiž neměli na starosti pouze provozní záležitosti paláce či jiného – jim svěřeného – majetku. Současně působili jako neoficiální agenti, kteří zasílali svým pánům informace o dění v metropoli habsburského soustátí.³¹ Výše uvedený pramenný korpus obsahuje 45 hlášení. Ta je možné roztrdit do tří časových období, podle nichž se také člení jednotlivé kapitoly předkládané práce.

Prvních devět hlášení datuje údobí od počátku roku 1683 až po 16. červen téhož roku, kdy bylo vysílání posílů s písemnými informacemi z Vídně znemožněno obklíčením města osmanskou armádou.³² Obsahově jsou velmi podobné, až na první hlášení z února 1683. V tomto případě jde o inventární soupis rostlinstva a technického vybavení, které se nacházelo v ditrichštejnské zahradě na předměstí císařské metropole.³³ Zbylých osm zpráv je popis událostí, které se staly v prvním týdnu obléhání. Po obsahové stránce se jedná o popis chování několika sloužících před obléháním, přípravě paláce i města na obléhání a s tím spojená prosba o přísun nového materiálu. Zachovaly se i dvě odpovědi, které kníže Ferdinand Josef odeslal do Vídně.³⁴ V nich vyhovuje požadavkům

Hlášení sepsaná během obležení Vídně se dochovala pouze dvě, každá o rozsahu 13 stran. V obou případech jde spíše o jakýsi deník, který popisuje události ve Vídni a v ditrichštejnském paláci od 13. července do 14. září 1683. Zda vznikaly během oblé-

³⁰ Moravský zemský archiv Brno, G 140 – Rodinný archiv Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218. Dalšími prameny z Ditrichštejnského fondu, hodícími se k tomuto tématu, jsou hlášení ditrichštejnských domovníků dochované od padesátých let 17. století. Tamtéž, inv. č. 2049-2052, kart. 519.

³¹ Správce se také během pánovy nepřítomnosti běžně staral o jeho pravidelnou informovanost o stavu domu či o jeho případných přestavbách. Mnohdy pro svého pána zajišťoval nákup a transport proviantu a materiálu pro venkovské usedlosti. K tomu blíže Michal KONEČNÝ, *Ditrichštejnská dvorská společnost v 17.-19. století*, Brno 2007 (Diplomová práce).

³² Možnostem komunikace mezi obleženou Vídni a vnějším světem se věnuje 3. kapitola překládaného pojednání.

³³ Všechna vídeňská předměstí byla před započítím obléhání vypálena. Ditrichštejnská zahrada shořela na popel a již nebyla obnovena. K tomu srov. níže, druhá kapitola.

³⁴ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 1-5, 52.

hání, či byly sepsány až po jeho skončení, není zcela jasné.³⁵ Oba písemné prameny jsou totožně datované k 14. září 1683. Obsah denních záznamů je různorodý. Nejvíce prostoru bylo pochopitelně věnováno informacím o poškození domu, tomu, kdy dopadla do jakého pokoje dělová koule, případně údaje o její velikosti. Stranou zájmu správce paláce ovšem nezůstávaly ani další události, které obránce císařské metropole provázely. Jen namátkou lze uvést chování vojáků ke služebnictvu knížete Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna, strach z výbuchů tureckých min či osobní zapojení Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského do boje proti muslimskému nepříteli.

Poslední a nejbohatší pramenný zdroj představují hlášení, jež tematizují události po osvobození města až do konce roku 1683. Třetí soubor listů obsahuje 35 různě dlouhých zpráv, jejichž prostřednictvím ditrichštejnský správce podával knížeti Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna informace o souhrnných škodách na paláci a v zahradě. Nezanedbatelné místo zde měly údaje o úmrtí jednotlivých služebníků a o každodenním životě přeživších osob. Svá hlášení doplňoval i účetními doklady o provedených či chystaných pracích při rekonstrukci poškozeného paláce.

Analýza dochované pramenné základny uložené v Rodinném archivu Ditrichštejnů neumožňuje detailně zrekonstruovat složitou situaci roku 1683. Avšak komparací s ostatními dochovanými prameny již lze lépe porozumět událostem uvnitř metropole habsburského soustátí.

K druhému tureckému obléhání Vídně v roce 1683 se zachovala poměrně bohatá pramenná základna, přičemž mnohé písemnosti se dočkaly edičního zpřístupnění širší badatelské veřejnosti. Na prvním místě je třeba zmínit deník hraběte Ferdinanda Bonaventury z Harrachu. Z něho je pro tuto práci zvláště důležitá právě ta část, která se věnuje obléhání metropole habsburského soustátí v roce 1683. Chybí zde však zápisky přímo z boje. Jde spíše o reflexi dění v Římsko-německé říši a Dolních Rakousích, převážně v Pasově a Linci, kde hrabě během tureckého nebezpečí přebýval. Tento text editoval a krátkým úvodem doplnil Ferdinand Menčík.³⁶ Novější kritickou edici *Kara Mustafa vor Wien* vydali Richard Kreutel a Karl Těply. Jde o deník průběhu tureckého obléhání Vídně z pera blíže neznámého osmanského ceremoniáře.³⁷ Na základě této

³⁵ Autor předkládané bakalářské práce podrobil prameny kritice a zjistil, že se informace v nich shodují s informacemi obsaženými v odborné literatuře.

³⁶ Ferdinand MENČÍK, *Ein Tagebuch während der Belagerung von Wien im Jahre 1683*, Archiv für österreichische Geschichte 86, 1899, s. 205–252.

³⁷ Richard Franz KREUTEL – Karl TĚPLY (edd.), *Kara Mustafa vor Wien, 1683 aus der Sicht türkischer Quellen*, Graz-Wien-Köln 1981. Jedná se o přepracovanou a podstatně rozšířenou edici. Původní verze Richard F. Kreutel, *Kara Mustafa vor Wien. Das türkische Tagebuch der Belagerung Wiens 1683, ver-*

edice si lze vytvořit poměrně dobrý obraz osmanského ležení před Vídní a vojenské situace v roce 1683 „pohledem toho druhého“ - očima velkovezírova zapisovatele a přiblížit si vnímání boje muslimů proti křesťanům. Základní souhrnnou kritickou edici pramenů křesťanské provenience *Die Türken vor Wien in Augenzeugenberichten* vydal ve stejné době rovněž Walter Sturminger.³⁸ Velmi rozšířená a často citovaná je také kritická práce Petera Broucka *Kurze Beshreibung, dessen was in wehrender Türkischen Belägerung des Kaiserlichen Residentz Statt Wien von 7. Julij bis 12. Septembris des abgewichenen 1683 Jahres sowohl in Politicis & Civilibus - als Militaribus*, která popisuje obléhání Vídně z pohledu očitého svědka – vídeňského městského písaře Mikuláše Hocka, jenž byl jedním z hlavních propagátorů boje proti tureckému nepříteli.³⁹

I. 3. Ferdinand Josef z Ditrichštejna a jeho palác ve Vídni

V předkládaném pojednání hraje hlavní úlohu šlechtický palác, který sloužil jako sídlo vysokého úředníka u císařského dvora. Pro knížete Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna byl pobyt ve Vídni spojený s kariérním postupem a v určitém údobí svého života zde setrval téměř po celý rok.⁴⁰ Byl zároveň členem starobylého šlechtického rodu. A jako šlechtic, odvozoval své výlučné sociální postavení nejen od úrovně urozenosti, podílu na politickém a společenském vlivu, ale také od velikosti vlastněného majetku.⁴¹ Každé sídlo, které Ferdinand Josef z Ditrichštejna vlastnil, poukazovalo na jeho společenské postavení. A pomocí paláce ve Vídni také reprezentoval své postavení u císařského dvora.

fasst vom Zeremonienmeister der Hohen Pforte. Graz-Wien-Köln 1955. Osmanský obřadník (Zeremonienmeister) Vysoké Porty v období druhého obléhání Vídně doprovázel velkovezíra Karu Mustafu a staral se o vedení válečného deníku. Přesto není nikde zaznamenáno jméno tohoto ceremoniáře. Tamtéž, s. 20-21.

³⁸ Walter STURMINGER (ed.), *Die Türken vor Wien in Augenzeugenberichten*, München 1983. K dalším významným vydaným pramenům neněmecké provenience lze uvést: Jan III. SOBIESKI (Jaroslav SIMONIDES ed.), *Dopisy Maryšence*, Praha 1974 a spis císařského právníka, který osobně zažil vídeňské obléhání, John Peter a VALCAREN, *A Relation or Diary of the Siege of Vienna. Written by John Peter a Valcare, Judge-Advocate of the Imperial Army. Drawn from the Original by His Majestie's Command*, London 1684. Původně byly tyto zápisky psány latinsky, ale na rozkaz anglického krále Karla II. Stuarta byl deník přeložen a vydán také v angličtině. Stal se tak jedním z nejznámějších pramenů osobní povahy sepsaných během obléhání Vídně roku 1683.

³⁹ Nicolaum HOCKE (Peter BROUCEK ed.), *Kurze Beschreibung dessen was in wehrender Türkischen Belägerung der Kayserlichen Residentz Statt Wienn von 7. Julij bis 12. Septembris des abgewichenen 1683 Jahres sowohl in Politicis & Civilibus - als Militaribus passiert - Nachdruck*, Wien 1983.

⁴⁰ Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009 (= Monographia historica 11), s. 79-85.

⁴¹ Toto vnímání bylo společné pro většinu evropských zemí, proto lze vycházet z práce Václava BŮŽKA a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 223.

Prodělal téměř totožnou kariéru jako jeho otec Maxmilián II. z Ditrichštejna.⁴² Nejdříve získával první zkušenosti v moravské zemské správě. Ve svých 19 letech se stal nejvyšším zemským komorníkem a o rok později zastával úřad zemského hejtmana Markrabství moravského.⁴³ K císařskému dvoru pronikl 5. září 1666 jako nejvyšší hofmistr manželky Leopolda I. Markéty Terezy Španělské.⁴⁴ Vrcholu své kariéry dosáhl kníže Ferdinand Josef právě roku 1683, kdy byl jmenován nejvyšším hofmistrem samotného panovníka.⁴⁵ Svěřený úřad vykonával až do své smrti 28. listopadu 1698.⁴⁶

V domě na Herrengasse ve Vídni, který Ditrichštejnům během obléhání patřil, původně sídlil štýrský šlechtický rod Rottalů. Ten však roku 1515 vyženil Zikmund z Ditrichštejna.⁴⁷ V té době ještě nebyl žádný z paláců tak velkolepý a vysoký, jako o sto let později.⁴⁸ Během vlastnictví knížat z Ditrichštejna prošel dům v letech 1658–1678 rozsáhlou vnitřní i vnější rekonstrukcí. Dle návrhu architekta Dominica Carloneho byl přestavěn v raně barokním slohu. Řemeslným mistrem, který měl na celou přestavbu dohlížet, byl Pietro Bussi z Keiserstainbruchu. O freskovou výmalbu se postaral Carlo Antonio Bussi.⁴⁹ Během rekonstrukce byl palác podstatně zvýšen a rozšířen. Roku 1683 však zasáhla Vídeň pohroma v podobě dvouměsíčního osmanského obležení, během kterého byla většina domů ve městě silně poničena osmanským dělostřelectvem. Kníže Ferdinand Josef z Ditrichštejna musel investovat nemalou finanční částku do jeho

⁴² Maxmilián II. z Ditrichštejna se narodil 27. června 1596. V jeho sedmi letech se mu poručíkem stal jeho strýc, kardinál František z Ditrichštejna, po kterém později zdědil obrovský majetek. V patnácti letech byl Maxmilián jmenován nejvyšším hofmistrem Eleonory Gonzagové, manželky Ferdinanda II. V září roku 1636 se mu narodil jeho nejstarší syn Ferdinand. Roku 1637 byl jmenován zemským hejtmanem Markrabství moravského a o devět let později znovu zastával místo nejvyššího hofmistra hofštátu ženy Ferdinanda III. – Marie Leopoldy Tyrolské. Kromě pravidelného zasedání v tajné radě se stal roku 1650 nejvyšším hofmistrem panovníka. Skonal 9. listopadu 1655. Úspěšná kariéra Maxmiliána II. u císařského dvora otevřela cestu k dosažení nejvyšších společenských pozic i pro jeho syna. Více k životu obou Ditrichštejnů: MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1126, kart. 310; inv. č. 1170, kart. 318; R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 79-85; Henry Frederik SCHWARZ, *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge 1943, s. 221-226.

⁴³ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 791, kart. 282; R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 84.

⁴⁴ Tamtéž, s. 84.

⁴⁵ Tamtéž, s. 84-85. Průběh rituálu uvádění do úřadu nejvyššího hofmistra z prosince roku 1683 si Ferdinand z Ditrichštejna zapsal do svého deníku s jistou úlevou, protože se tímto aktem stal právoplatným pokračovatelem rodinné tradice. Rostislav SMÍŠEK, *Kniha poznámek Ferdinanda z Ditrichštejna z let 1683-1697. Kritická edice*, in: Václav Bůžek (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice 2009 (= Opera historica 13), s. 347-351.

⁴⁶ R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 85; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220.

⁴⁷ Richard PERGER – Wilhelm Georg RIZZI, *Das Palais Modena in der Herrengasse zu Wien*, Wien 1997, s. 10.

⁴⁸ Když roku 1529 přitáhl sultán Sulejman I. Nádherný se svým vojskem k Vídni, tyčila se nad městské hradby pouze budova katedrály svatého Štěpána. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 102.

⁴⁹ Carlo Antonio Bussi, ve své době významný malíř, byl zároveň zetěm ještě věhlasnějšího italsko-švýcarského malíře Carpura Tencally. Tencalla byl zaměstnán na císařském dvoře ve Vídni, ale jeho práce jsou známé i v Čechách, kde se například proslavil výmalbou v přízemí Trojského zámku. Více k němu R. PERGER – W. G. RIZZI, *Das Palais*, s. 11-12.

opravy.⁵⁰ Ditrichštejnové si pak palác, již bez žádných větších úprav, udrželi ve svém vlastnictví až do roku 1811.⁵¹ Františku Josefovi z Ditrichštejna již palác nevyhovoval a prodal jej Marii Beatrici d'Este, jediné dceři vévody z Modeny.⁵²

Nová majitelka nechala palác přestavět v klasicistním stylu dle návrhu dvorního architekta ruské carevny Kateřiny Veliké – Giacomina Quarenghia.⁵³ V době, kdy Marie Beatrice vlastnila palác na Herrengasse, se pro tuto budovu vžil název palác Modena, pod kterým je známá dodnes. Roku 1819 se stal jediným vlastníkem paláce její syn František IV. d'Este, vládce znovu obnoveného modenského vévodství.⁵⁴ Ve Vídni již prakticky nesetřvával a své tamní sídlo pouze dlouhodobě pronajímal. V roce 1842 od něj odkoupila palác rakouská státní správa. Budova se stala sídlem Nejvyššího cenzurního a policejního úřadu.⁵⁵ Po Rakousko-Uherském vyrovnání roku 1867 palác připadl nově vzniklému Ministerstvu národní obrany. O pět let později se palác Modena stal sídlem císařského a královského ministerského předsedy, který zde setřvával až do roku 1918. Po první světové válce se zde vystřídalo několik ministerstev.⁵⁶ Dnes v budově sídlí Spolkové ministerstvo vnitra

Hlavním tématem předkládané bakalářské práce, je život správce paláce v roce 1683. Je však podstatné se alespoň stručně seznámit s jejich povinnostmi za celé období, kdy byl palác v majetku Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna. Za jeho života přicházely do paláce ve Vídni spolu s novými správci i nové hofmistrovské instrukce pro řádné řízení chodu tohoto sídla.⁵⁷ Správce paláce zodpovídal za pořádek v paláci, zahradě a v zahradním letohrádku.⁵⁸ Dále také za poklizené a umyté nádobí v celé budově, pro-

⁵⁰ Kníže také vlastnil na předměstí Vídne před Skotskou branou barokní zahradu s letohrádkem a rozlehlé stáje. Více o tom M. KONEČNÝ, *Ditrichsteinská dvorská společnost*, s. 49. Obě tyto skutečnosti jsou podrobněji popsány v předkládané bakalářské práci. Zahradě se autor věnuje ve druhé kapitole tohoto pojednání a v příloze číslo 5-8. Přesné informace o rekonstrukci roku 1683 přináší třetí kapitola.

⁵¹ R. PERGER – W. G. RIZZI, *Das Palais*, s. 31.

⁵² Marie Beatrice d'Este se narodila 7. dubna 1750. Stala se manželkou arcivévody Ferdinanda Karla Habsbursko-Lotrinského. Kvůli napoleonským válkám a následné ztrátě držav na Apeninském poloostrově přesídlila do Vídeňského Nového Města. Později zakoupila palác Ditrichštejnů na Herrengasse. Zde přečkala celé období napoleonských válek. Zemřela 14. listopadu 1829. Lorenz MIKOLETZKY, *Maria Beatrix*, in: *Neue Deutsche Biographie XVI*, Berlin 1990, s. 192.

⁵³ R. PERGER – W. G. RIZZI, *Das Palais*, s. 35-37.

⁵⁴ A současně arcikníže rakouský, po smrti své matky vévoda Massy a Carrary. L. MIKOLETZKY, *Maria Beatrix*, s. 192.

⁵⁵ R. PERGER – W. G. RIZZI, *Das Palais*, s. 38-39.

⁵⁶ Tamtéž, s. 41-43.

⁵⁷ Těchto instrukcí se nedochovalo mnoho. První datovaná instrukce je z 28. října 1674 a pochází od hofmistra Valentina Rotha. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2057, kart. 521, fol. 61-62. Nejmladší dochovaná instrukce byla sepsána Jiřím Vojtěchem Felixem Novodvorským 26. července 1681. Tamtéž, inv. č. 2057, kart. 521, fol. 249-521. Všechny měly obdobný obsah, ale odlišovaly se formou, kterou byly psány.

⁵⁸ Tamtéž, fol. 300.

voz kuchyně a kvalitu nakupovaných potravin.⁵⁹ U dvorských správců se nepředpokládalo, že budou nějak výrazně překračovat stanovená pravidla, proto bylo jejich dalším úkolem, kromě již výše zmíněné starosti o palác a podávání hlášení svému pánu, také dohlížení na řádný život služebnictva.⁶⁰ Kromě vedení bohabojného života, zákazu rouhání a klení, měl správce paláce na starost také kontrolu, zda se podřízení neoddávali hazardním hrám a razantně proti této činnosti vystupovat v případě, že by ji objevil. A to nejen v paláci, ale i mimo něj.⁶¹ Dále se personál paláce musel vyvarovat lehkých žen, přičemž dveřník nesměl tyto a další nedůvěryhodné osoby vůbec vpustit do paláce. Služebnictvu byl také pomocí instrukcí omezen vstup do vídeňských hospod, zvláště do těch, kde se tančí, aby se vyhnulo nadměrného požívání alkoholu.⁶² V noci pak měli zachovávat samotu. Opouštět palác v pozdních hodinách směli pouze na zvláštní povolení. Po započetí obléhání města však tato nařízení přestala platit. Pro život v paláci se v nadcházejících dvou měsících musela vytvořit nová pravidla.⁶³

⁵⁹ Zvláště velká pozornost měla být věnována připravovaným pokrmům pro knížecí děti.

⁶⁰ A kontrola dodržování instrukcí pro pážata. Tamtéž, fol. 386-387.

⁶¹ Tamtéž, fol. 387.

⁶² Výše uvedené instrukce autor této bakalářské práce srovnává s již zmíněnou magisterskou prací, která se zabývá se ditrichštejnskou dvorskou společností v 17.-19. století. M. KONEČNÝ, *Dietrichsteinská dvorská společnost*, s. 11-16.

⁶³ O tom více níže, v dalších kapitolách.

II. Předehra před bitvou

Dne 6. srpna se v Istanbulu sešel sultán spolu se svými rádci. Na tomto setkání se mělo rozhodnout o případném tažení do Uher.⁶⁴ Velkému vezírovi, kterým v té době byl Kara Mustafa, se postupně podařilo přesvědčit významné hodnostáře Vysoké Porty a následně i sultána Mehmeda IV. o nutnosti této války. Sultánův dvůr se po té přesunul do Edirne,⁶⁵ kam byla svolána i turecká armáda. Cíl tažení však měl zůstat co nejdéle utajen.⁶⁶

Již v průběhu opravdu horečnatých osmanských příprav na tažení, které si dalo za cíl dobýt sídelní město císaře, neměli Jiří Vojtěch Felix Novodvorský, Vídeňané, ani většina panovníkových rádců sebemenší ponětí o cíli chystaného osmanského tažení. U vídeňského dvora se předpokládalo, že turecké vojsko jako obvykle vytáhne na některou z pohraničních pevností.⁶⁷ Proto se poplašným hlášením zvláštního vyslance v Konstantinopoli Alberta Caprara,⁶⁸ který na podzim 1682 sděloval, že osmanský sultán shromáždil již 100 000 mužů⁶⁹ a zásoby na celou zimu, zprvu věnovalo jen pramálo pozornosti.⁷⁰ Celá císařská generalita totiž v otázce války s Osmanskou říší stále ještě žila z dozvuků vítězné bitvy u Svatého Gotthardu, jež se odehrála 1. srpna 1664.⁷¹

⁶⁴ T. M. BARKER, *Double Eagle*, s. 155.

⁶⁵ Dříve Adrianopolis, česky Drinopol.

⁶⁶ Andrew Wheatcroft popisuje tradiční rituál, symbolizující počátek válečného tažení. V podvečer 6. srpna 1682 sultánovi zahradníci vykopali úzký příkop u Imperiální brány paláce Tokapi. Do něj v pravidelných rozestupech zapustili sedm dlouhých červených tyčí o síle mužské paže. Jednalo se o *tuğy*, starobylé zástavy stepních válečníků, od nichž osmanští Turci odvozovali svůj původ. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 11-12.

⁶⁷ Tamtéž, s. 96.

⁶⁸ Albert Caprara – synovec slavného generála třicetileté války Ottavia Piccolominiho a bratranec mnohem slavnějšího generála Raimunda Montecuccoliho – byl do Konstantinopole na diplomatickou misi vyslán celkem dvakrát. Poprvé roku 1682, podruhé o tři roky později, kdy při plnění mise zemřel. J. STOYE, *The siege*, s. 22.

⁶⁹ Na tomto čísle se prameny jako ve většině odhadů o počtu vojáků neshodují. Mluví se o přibližně 100 000-180 000 mužích. V tomto počtu jsou však zahrnuti i úředníci, vozatajové a další pomocné síly. Kara Mustafa sice přitáhl před Vídeň s armádou čítající zhruba 200 000 mužů, z nichž podle názoru Víta Vlnase, se kterým se autor této práce plně ztotožňuje, bylo zhruba 90 000 mužů vojensky vycvičeno. V. VLNAS, *Princ*, s. 39. Srov. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 54.

⁷⁰ A pokud začaly nějaké opevňovací práce na jihovýchodní hranici říše, stalo se tak až koncem roku 1682, nebo povětšinou až na jaře následujícího roku. Tamtéž, s. 54-55, 86, 95-97.

⁷¹ Někdy se také uvádí jako bitva u Mogersdorfu či Szentgotthardu. Pro křesťanská vojska znamenala slavné vítězství nad Osmany a zároveň vtiskla jakousi auru neporazitelnosti císařskému vrchnímu generálovi Raimundu Montecuccolimu. Porážka tureckého nepřítele zbožila mýtus o jeho neporazitelnosti. Zároveň ale otupila obezřetnost křesťanského světa před osmanskou hrozbou. Z bitvy vzešel pro Habsburky méně výhodný Vasvárský mír. Turci si ponechali pevnost Nové Zámky, kterou v tažení dobyli, výměnou za drobné územní ústupky Habsburkům. Mír byl podepsán na 20 let. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 62-63, 72, 89.

Za vážnější problém než osmanské tažení považovala situaci na Západě a hrozbu otevřeného konfliktu s Francií Ludvíka XIV.⁷² Naproti tomu jednání vrchního velitele Vídně Arnošta Rüdigerera ze Starhemberku bylo mnohem prozíravější. Dal včas zesílit městské bastiony, prohloubit příkopy a vybudovat předsunuté valy s palisádami. Obyvatelstvo dostalo rozkaz se s předstihem vybavit dostatečnými zásobami. Městská milice se pilně cvičila ve zbrani. Lidé z okraje společnosti – žebráci, tuláci, zloději – byli bez milosti zatýkáni a posíláni pomáhat při opevňovacích pracích.⁷³

V ditrichštejském paláci ve Vídni mezitím čas plynul dle zaběhnutého denního řádu, na který byli tamní obyvatelé zvyklí; vše bez sebemenšího náznaku obav z blížící se války. Důkazem tohoto tvrzení může být inventář palácové zahrady, jenž Jiří Vojtěch Felix Novodvorský v rámci přijetí nového zahradního mistra do služby sepsal a odeslal svému pánu – Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna – v únoru 1683 – necelý měsíc před tím, než se osmanská armáda hnula směrem k habsburským hranicím.⁷⁴ Zároveň je tento text i vhodným pramenem pro provedení jakési malé sondy do způsobů šlechtické sebe prezentace prostřednictvím úpravy majetku, který přímo nesousedil s palácem. Zároveň se stává podkladem pro zmapování vzhledu raně barokních zahrad a zahradního vybavení šlechtického sídla na předměstí císařského sídelního města.

Ditrichštejská zahrada, jak již bylo zmíněno výše, se nacházela nedaleko Skotské brány a byla vystavěna v raně barokním stylu. Ačkoli se do současnosti nedochovala, dle inventáře zahradního vybavení a údajů z literatury si lze vytvořit poměrně dobrý obrázek o její podobě. Podstata barokního zahradního umění, stejně jako barokní architektury, směřovala k představě nekonečného a neomezeného prostoru.⁷⁵ Pro celkovou kompozici bylo využíváno tehdejšího vědeckého pokroku a vynálezů z oboru optiky.⁷⁶ Zda se v ditrichštejské zahradě kromě letohrádku nacházely i nějaké jiné konkrétní barokní ozdobné prvky, není již možné zjistit, i když je to velice pravděpodobné. Zcela určitě však obsahovala okrasnou tvarovanou zeleň. Již roku 1673 v zahradě v Marimontu shlíželi na návštěvníky obrovské, ze stromů a keřů vyřezávané postavy jezdců

⁷² A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 73. Více o politické situaci v druhé polovině 17. století přináší T. MUNCK, *Evropa*, s. 391-396.

⁷³ V. VLNAS, *Princ*, s. 36.

⁷⁴ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 6-8. Příloha č. 5-8.

⁷⁵ Božena PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ A KOL., *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1999, s. 30.

⁷⁶ Pohledový efekt byl zvyšován zastíňováním bosketů, arkád, zavedením treláže, střídáním velkých a malých ploch, uplatněním umělých grott, dekorativních váz, působivých sousoší, teatronů, divadle, jízďáren, koníren, belvederů, umělých vodopádů a dlouhých vodních kaskád. B. PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, *Zahrady*, s. 30-31.

na koních.⁷⁷ Klasická barokní zahrada současně obsahovala i spoustu exotické flóry. Ditrichštejnští zahradníci se ve Vídni starali o citrónovníky a pomerančovníky všech možných druhů, vavříny, cypřiše, magnolie a jasmíny. Kromě těchto rostlin působilo na čichové buňky návštěvníků množství různobarevných růží.⁷⁸ Výše uvedené rostliny byly buď vysázené přímo na záhonech, nebo se nacházely v ozdobných nádobách převážně červené, bílé, zelené a černé barvy.⁷⁹ K udržování zahrady a vytváření ozdobných prvků na dřevinách bylo potřeba různého nářadí. Ve vídeňské zahradě knížete z Ditrichštejna se ve velkém množství nacházely a nejvíce se používaly lopaty, rýče, hrábě, různé druhy zahradnických nůžek, kovové konve, krumpáče, motyky, škrabka na kůru stromů a rozličné železné vozíky.⁸⁰

O zahradu se starali najatí zahradníci. V případě Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna to byl nově zaměstnaný zahradnický mistr Jiří Bründelmeyer. Jeho jmenování proběhlo za přítomnosti čtyř dalších zahradnických mistrů. Jana Kryštofa Harüngerera, zahradníka hraběte Jindřicha Františka z Mansfeldu, Kašpara Crispiniho zahradníka hraběte Karla Josefa z Auersperku, blíže nejmenovaného okrasného zahradníka hraběte Leopolda Viléma z Königseggů a okrasného zahradníka a lesníka hraběte Adolfa Vratislava ze Šternberku.

Dochovaný inventář a hofmistrovské instrukce naznačují velký zájem knížete Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna o svoji zahradu na vídeňském předměstí.⁸¹ Pro Ditrichštejny bylo typické, že si mistry některých profesí, jako byli krejčí a doktoři, pouze přechodně najímali.⁸² To samé platilo i u zahradníků. O jejich počtech se však dochovaly jen útržkovité informace. Jediný přesný údaj pochází z roku 1675, kdy bylo najato 13 zahradníků. Výše popisovaný inventář je proto cenným dokladem zahradnické činnosti na dvoře knížete Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna. Paradoxem však zůstává, že za pět měsíců od nástupu nového zahradnického mistra zbyl ze zahrady jen doutnající popel.⁸³

⁷⁷ Barbora Pacáková-Hošťálková doslova uvádí, že tyto postavy návštěvníky zahrady dokázaly vystrašit. Tamtéž, s. 31.

⁷⁸ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 6.

⁷⁹ Tamtéž, fol. 7.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Ještě na počátku 16. století bylo vnitřní město plné prostorných zeleninových zahrad. Když se Vídeň stala roku 1555 sídlem městem římského císaře, městské zahrady musely ustoupit novým domům. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 104.

⁸² M. KONEČNÝ, *Ditrichsteinská dvorská společnost*, s. 37.

⁸³ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 25.

II. 1. Osmanské tažení

Zatímco se ve vídeňském paláci Ditrichštejnů věnovali sepisování zahradního inventáře, osmanská vojska se pilně připravovala na tažení do střední Evropy. Již v lednu 1683 byla v Edirne před sultánovým palácem vztyčena žerd' s koňským ohonem, což už samo o sobě symbolizovalo vyhlášení války. Tuto událost tradičně doprovázely další kroky charakteristické pro válečné období a jeho přípravy. Například shromažďování zásob, vysílání zvědů, oprava silnic a mostů a v tomto případě také pochod janičárů do ležení u města. Osmanská vojska se vydala na dlouhý pochod k Bělehradu 31. března 1683.⁸⁴ Právě zde sultán Mehmed IV. jmenoval Karu Mustafu vrchním velitelem armády (seraskerem) a předal mu zelený prapor Prorokův, klíče ke Kaabě v Mekce a říšskou pečeť.⁸⁵ Právě tímto rituálním krokem udělil sultán svému velkovezírovi neomezenou moc během nadcházejícího tažení.⁸⁶

V chorvatském Osijeku došlo k důležitému jednání velkého vezíra s jeho křesťanskými spojenci – Imre Thökölym, jehož oddíly kuruců byly pro osmanské tažení nanejvýš potřebné. Mohly na sebe upoutat část císařských vojsk a dlouhodobě zaměstnávat nepřítele svými vpády na jeho území.⁸⁷ Dalším místem odpočinku Mustafovy armády se stal Stoličný Bělehrad (Székesfehérvár), kde se nejužší velení osmanské armády dle starobylého zvyku sešlo na poradě ohledně cíle nadcházejícího tažení.

Není známo, kdy přesně se velkovezír rozhodl pro dobytí města na Dunaji, nicméně rakouský historik Walter Leitsch přinesl několik poznatků objasňujících důvody, proč serasker dospěl právě k tomuto úmyslu. Pro Osmany bylo z dlouhodobého strategického hlediska důležité dobytí celého území Uher. Kara Mustafa tedy logicky předpokládal, že pokud padne Vídeň, zhroutlí se i celá obrana jihovýchodního území mnohonárodnostní říše Leopolda I. S podporou výše jmenovaných evropských spojenců

⁸⁴ A také téhož roku, den poté – 1. dubna 1683 – byla podepsána důležitá dohoda o spojení mezi císařem Leopoldem I a polským králem Janem III. Sobieským. Toto spojení oba aktéry zavazovalo, mimo jiné, ke spolupráci v případném protitureckém tažení a také je zavazovalo přispět jeden druhému s jasně danou vojenskou pomocí v případě obležení Vídně, či Krakova. Tento akt již značí velikou obavu z případného tureckého útoku a jak se později ukázalo, byl rozhodující pro osud císařského sídelního města. Více Josef MACŮREK, *Dějiny polského národa VI*, Praha 1948, s. 217; V. VLNAS, *Princ*, s. 35-36.

⁸⁵ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 83.

⁸⁶ Po té, co sultán předal vrchní velení nad svojí armádou, nechal vojsko dále pochodovat do Evropy a sám uchýlil do lesů kolem Bělehradu. Lov byl totiž jeho silnou vášní. J. BORITZKA, *Obležení*, s. 6.

⁸⁷ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 91-92.

by pak pro Turky nebylo nijak obtížné se tohoto území zmocnit.⁸⁸ Velkovezír byl údajně oslepen vidinou slávy, bohatství a brzkého úspěchu.⁸⁹ Zároveň opomenul, či pod tíhou touhy po moci a uznání možná záměrně nebral na vědomí možná rizika plynoucí z chystaného vojenského tažení.⁹⁰ A už vůbec si nepřipouštěl případné důsledky případného neúspěchu při obléhání Vídně.

Stoličný Bělehrad Osmané opustili 28. června 1683 a vydali se vstříc metropoli habsburského soustátí. Vybrali si pro to cestu, která se táhla jihozápadně od pevnosti Ráb a vedla přímo před hradby sídelního města císaře. Navíc se ocitli mimo zorné pole Habsburků, protože jejich generálové již po několik generací pokládali tuto cestu za bažinatou a pro armádu zcela neprůchodnou.⁹¹ Navíc jediná armáda, kterou by mohl proti nepříteli nejvyšší velitel habsburských vojsk Karel Lotrinský postavit, čítala pouhých 12 000 pěšáků a 9500 kyrysníků s dragouny.⁹² Císařské vojsko bylo také vinou nejednotnosti v habsburském velení nesmyslně posíláno od jedné hraniční pevnosti k druhé.⁹³ Proto když se 1. července 1683 osmanská armáda přiblížila na dohled Rábu, neměl Karel Lotrinský jinou možnost než ustoupit spolu se svými vojáky k Vídni.

Císař Leopold I. zatím viditelně nepodléhal strachu.⁹⁴ Rozumně přenechal všechny záležitosti týkající se válečné situace svým generálům. Sám se mezitím snažil pozvednout morálku svých poddaných tím, že přikázal nepřetržité modlitby v katedrále svatého Štěpána.⁹⁵ Ty byly povinné pro všechny cechy a zúčastnil se jich rovněž císař s rodinou.⁹⁶ Při tom habsburský monarcha nezapomněl na své radovánky a stejně jako sultán Mehmed si i on užíval lovu.⁹⁷ Asi největší zlom v císařově rozhodování nastal 7. července 1683. Do Vídně toho dne dorazili armádní vyslanci – kapitán František Karel z Auersperku, blíže nejmenovaný rytmistr z Töringu, generál Eneáš Sylvius Caprara

⁸⁸ Více o tom Walter LEITSCH, *Warum Wollte Kara Mustafa Wien erobern?*, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 29, 1981, s. 508 a 510.

⁸⁹ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 70-72.

⁹⁰ Tamtéž, s. 72-74.

⁹¹ Tamtéž, s. 95-96.

⁹² T. M. BARKER, *Double Eagle*, s. 216-218; P. BROUCEK, *Der Feldzug*, s. 57; J. SACHSLEHNER, *Wien anno 1683*, J. STOYE, *The siege*, s. 76-79.

⁹³ K této skutečnosti je nutné podotknout, že vévoda Lotrinský neměl volné ruce k rozhodování nad svojí armádou. V žádném případě neměl neomezené možnosti velení, jako bylo běžné v turecké armádě u seraskera Kary Mustafy. Navíc byl nově zvoleným nástupcem za zemřelého hraběte Raimunda Montecuccoliiho, který byl tehdy považován za geniálního vojevůdce. Tím se vévoda Karel zároveň stal terčem závistí svých kolegů, kteří se také ucházeli o post vrchního velitele habsburské armády. Tamtéž, s. 31.

⁹⁴ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 96, 98.

⁹⁵ J. STOYE, *The Siege*, s. 84.

⁹⁶ Více k tomu A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 98.

⁹⁷ Tamtéž, s. 98 srov. J. BORITZKA, *Obležení*, s. 8.

s plukovníkem Leopoldem Filipem Montecuccolim.⁹⁸ Všichni čtyři přinášeli nanejvýš znepokojivé zprávy o tureckém postupu. Císař byl nucen nějak reagovat. „*Gegen 6 Uhr rufften Ihr Kay. Mt. alle anwesende geheimbe Rãth in Dero Retirada, fragten stante pede die grosse Gefahr vor vnd wolten wissen, ob sie von Wienn weckh, wohin vnd was vor einen Weeg sie nehmen solten? Alle giengen unanimiter dahin, dass man heunt noch ohne Zeitverliehrung abreyssen solten. [...] Es praevalierte aber disse lezte Meynung, vnd resolvierten Ihr Kay. May. so bald als möglich disen Abend noch abzureyssen, vnd über die Brücken auff Cornewburg zu gehen...*“⁹⁹ Císařova náročná cesta pokračovala dále na západ, směrem k opatství Melk a dále až do Lince.¹⁰⁰

Pro Leopolda I. nebylo toto rozhodnutí nijak jednoduché. Vždyť jeho děd Ferdinand II. roku 1619 statečně setrval v Hofburgu i přesto, že byl obléhán českými vzbouřenci.¹⁰¹ Jistě tedy věděl, že jeho odjezd z Vídně mnozí označí za nanejvýš zbabělý. Z pohledu Habsburků však toto jednání vykazovalo jistou logiku.¹⁰² Leopold I. měl totiž pouze dva syny. Následníka trůnu Josefa a Leopolda Josefa, který ovšem do roka po obléhání zemřel. Přestože císař tuto událost nemohl předjímat, muselo mu být jasné, že setrváním v obléhané metropoli habsburského soustátí by mohl ohrozit pokračování svého rodu.¹⁰³ Potlačení smyslu pro osobní statečnost se později ukázalo jako rozumné rozhodnutí. A to nejen kvůli záchraně vlastního života císaře, ale i kvůli lepší možnosti organizovat záchranu Vídně. Ze svého exilu v Linci totiž mohl císař nejen lépe organizovat armádu, ale i rozvíjet.¹⁰⁴ V dřívější historiografii byl odjezd císaře z Vídně velmi často kritizován.¹⁰⁵ V současnosti však většina historiků tento čin vnímá jako rozumný a pro danou chvíli nanejvýš vhodný.¹⁰⁶

Dopad císařova útěku na morálku Vídeňanů byl ničující.¹⁰⁷ Podle neznámého očitého svědka „*za dvorem se dala na útěk šlechta, boháči a kdo se jen vozu chytil nebo*

⁹⁸ F. MENČÍK, *Ein Tagebuch*, s. 211-212; V. VLNAS, *Princ*, s. 40.

⁹⁹ F. MENČÍK, *Ein Tagebuch*, s. 212. Dle Františka Mareše Vídeňané za odjíždějícím císařem dokonce volali: „*Ó Vaše císařská milosti zůstaňte zde, neopouštějte nás!*“ a při tomto obraze se „*nikdo nedokázal zdržeti slz*“. F. MAREŠ, *Hrabě*, s. 232. Jiní mu naopak hlasitě spílali a označovali ho za zbabělce. O tom blíže V. VLNAS, *Princ*, s. 40.

¹⁰⁰ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 99-100.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 100-101.

¹⁰² Více viz Andrew WHEATCOFT, *Nepřítel*, s. 98.

¹⁰³ Zvláště s přihlédnutím ke skutečnosti, že nežil již ani žádný z jeho bratrů a nejbližším císařovým příbuzným byl Karel II. Španělský. Tohoto monarchu mnozí považovali za choromyslného. Dokonce se o něm proslýchalo, že už dlouho žít nebude. Tamtéž, s. 98.

¹⁰⁴ V. VLNAS, *Princ*, s. 40.

¹⁰⁵ Viz F. MAREŠ, *Hrabě*, s. 232.

¹⁰⁶ V. VLNAS, *Princ*, s. 40.

¹⁰⁷ I na Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského císařův kvapný odjezd silně zapůsobil a neopomenul se o této skutečnosti ve svém hlášení z 13. července 1683 s jistými obavami o svůj budoucí osud rozepsat,

se ho mohl přidržet, udělal to, a kdo měl koně, ujížděl. To trvalo celou noc. Brána zůstala otevřena.“¹⁰⁸ Z hlášení Jiřího Vojtěcha Novodvorského z 10. července 1683 je zřejmé, že i kníže z Ditrichštejna opustil narychlo svou vídeňskou rezidenci. Není se čemu divit. Špatně informovaní obyvatelé ohroženého města neznali skutečný stav věcí a situaci, v níž se ocitli. Donesly se k nim pouze útržkovité informace o blížící se nespočetné turecké armádě, která pochodovala na město.¹⁰⁹ Příliv tisíců uprchlíků z venkova do města, zprávy o údajné porážce císařských vojsk a kvapný odjezd císaře vzbudily ve městě ještě větší paniku.¹¹⁰

Panickou situaci zmírnil sebevědomý vjezd vrchního velitele armády Karla Lotrinského a jeho dragounů do města.¹¹¹ Vjezd doprovázel „hlahol trubek a víření bubnů“. Obyvatelé Vídně nově příchozího velitele vítali téměř jako zachránce.¹¹² Naštěstí pro něj netušili, že zde našel téměř na poslední chvíli úkryt před tureckými sipahii, když se stahoval ze svých pozic na jižním břehu Dunaje.¹¹³ Z opačné strany pak přijel vrchní velitel Vídně Arnošt Rüdiger ze Starhemberku, kterého stáhl z druhého břehu Dunaje právě vévoda Lotrinský. Přesto zděšení z nadcházejícího obléhání nedokázali zcela uklidnit. Metropolí habsburského soustátí se šířily poplašné zvěsti, které s sebou přinášeli uprchlíci valící se do města.¹¹⁴ Většina z nich sice ve skutečnosti nikdy žádného Turka ani nezahlédla, ale každá ze zpráv o krutostech páchaných nepřítelem šířila novou vlnu strachu a paniky.¹¹⁵

Císař tedy opustil Vídeň, stejně jako mnoho dalších obyvatel. Následně je nahradila ještě početnější masa vesničanů a obyvatelů vídeňských předměstí, kteří hledali úkryt před osmanskou lehkou jízdou následovanou pomalejším pěším vojskem.¹¹⁶ V podvečer 7. července 1683 začaly vážné problémy nejen pro vrchního velitele Vídně Arnošta Rüdigerera ze Starhemberku, ale také pro Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského,

byť jen stručně. Rozhodně nepopisuje tak dramatické výjevy, jako jeho současníci. A to proto, že byl kníže Ferdinand Josef z Ditrichštejna během císařova odjezdu ve Vídni. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 14-17.

¹⁰⁸ Autor cituje pramen v češtině a neuvádí přesný zdroj. F. MAREŠ, *Hrabě*, s. 233. Srov. J. P. VALCAREN, *A relation*, s. 31-32.

¹⁰⁹ V. VLNAS, *Princ*, s. 40.

¹¹⁰ Dne 7. července 1683 došlo ke střetnutí u Petronellu-Regelsbrunu. Střetnutí nebylo z vojenského hlediska nijak významné. Císařská vojska zahнала méně početné útočníky na útek. Ale boj se neobešel bez ztrát. Při střetu byl dokonce raněn vévoda Ludvík Julius Savojský a později svým zraněním později podlehl. Tamtéž, s. 40.

¹¹¹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 9-10.

¹¹² A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 102.

¹¹³ Tamtéž, s. 102. Sipahiové, byli jezdci turecké těžké jízdy. Prosluli svojí obratností se šavlí, palcátem, válečnou sekerou a především s reflexním lukem. Více o tureckém jezdecktvu tamtéž, s. 16-17.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 102.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 102.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 102-103.

který měl za povinnost s nasazením vlastního života chránit panský majetek. A nejen to. Jiřímu Felixi Novodvorskému jako správci sídla navíc ještě přináležela povinnost starat se i nadále o služebnictvo, které zůstalo v paláci. Každý, kdo se v těchto dnech ve Vídni nacházel, musel pod trestem smrti vypomáhat při budování obranných pozic a při samotné obraně.¹¹⁷ Dle slov jiného přímého účastníka obléhání nesměl „*žádný okamžik přijít nazmar a žádná ruka zahálet. Muži i ženy všech vrstev, mladí i staří, laici i duchovní, všichni kopali příkopy a nosili zeminu, dělali, co mohli, aby nepříteli co možná nejvíce znesnadnili přístup do města.*“¹¹⁸

Proti tomuto nařízení vídeňského purkmistra Andream Liebenberga, správce ditrichštejského paláce v první chvíli silně protestoval.¹¹⁹ Poskytnutí služebnictva k jiné službě by znamenalo zatavení veškerého chodu paláce a tudíž i nesplnění jeho správcovských povinností. To si nemohl dovolit. Skutečností ovšem zůstává, že přes tyto námítky byl neznámými členy vídeňské posádky nakonec násilím přinucen poslat co nejvíce dostupných pracovních sil k hradbám. K jeho rozhodnutí přispěla i dohoda s blíže nejmenovaným správcem lichtenštejského paláce. Když se však k Jiřímu Felixi Novodvorskému donesla zpráva, že starý správce lichtenštejské rezidence poslal část podřízených na pomoc obráncům, povolila i jeho zatvrzelost.¹²⁰

Jak je patrné z dochovaných zpráv, pocity strachu se nevyhnuly ani služebníkům, kteří zůstali se správcem v ditrichštejském paláci. Zhruba ve stejnou dobu musel Jiří Vojtěch Felix Novodvorský řešit několik problémů. Mezi ně lze započítat žádost mladého lokaje jménem Kašpar, jenž chtěl vstoupit do císařské armády. Správce sloužícímu doporučil, aby se nejprve postaral o bezpečí své ženy s malým dítětem a poslal je pryč z města.¹²¹ Dále šlo o prosbu jakéhosi polského kuchaře, který se údajně těšil zvláštní přízni Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna. Také kuchař žádal správce paláce o zvláštní ochranu pro sebe a svojí ženu.¹²² Proto oblíbeného kuchaře knížete ponechal i s jeho rodinou v paláci. Kuchařova manželka navíc každý den chodila za Novodvor-

¹¹⁷ Tamtéž, s. 102; V. VLNAS *Princ*, s. 40; J. STOYE, *The Siege*, s. 87.

¹¹⁸ J. P. VALCAREN, *A relation*, s. 11. Citováno z A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 103.

¹¹⁹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 10-12.

¹²⁰ Tamtéž, fol. 11.

¹²¹ Tamtéž, fol. 11. Z pozdějších údajů však vyplývá, že tak Kašpar neučinil. Více o tom ve třetí kapitole.

¹²² Tento polský kuchař dle záznamů ditrichštejského správce, měl ženu a dvě malé děti. Svojí váženost si jistě získal kromě svého kuchařského umění i dodržováním nařízení o hygieně v kuchyni a vlastního těla, vydaném z obavy ze špinavých kuchařů a nemocí, které by mohli roznášet. O tom hofmistrovské instrukce v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2057, kart. 521, fol. 249-521.

ským s prosbou o vyplacení měsíčního deputátu pro jejího manžela. Správce paláce nakonec ženě vyhověl a vyplatil požadovanou částku.¹²³

V období mezi 10. a 16. červencem 1683 ještě proudily mezi Vídní a Mikulovem denní zprávy. Dochovaná hlášení dokládají snahu správce paláce Ditrichštejnů ve Vídni získat ze všech sil jak peněžní, tak i materiální prostředky od svého pána.¹²⁴ Asi největší starosti mu v té chvíli dělal nedostatek koní.¹²⁵ Po odjezdu knížete Ferdinanda zbyli ve stájích pouze čtyři koně.¹²⁶ Správce tedy neměl dostatek tažných zvířat, která měl poskytnout na stavbu palisády a prosil proto svého pána, aby mu jich poskytl více.¹²⁷ A koně byli také důležití pro přepravu materiálu, jež byl dovážen na lodích a vykládán v Leopoldstadtu.¹²⁸ Jednalo se o nejrychlejší možnou dopravu velkého množství zásob, jež obležené město potřebovalo.

Na základě dochovaných zpráv Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského se lze domnívat, že správce Ditrichštejnského paláce neměl přesné informace o osmanském postupu. Netušil, že již za tři dny od odeslání prvního dopisu adresovaném Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna se Vídeň ocitne v obležení a za další tři dny bude v prakticky nepropustném obklíčení nepřátel. Přesto se až do posledních chvil snažil účinně pomáhat při přípravách na obléhání. Sice nelze přesně zjistit, jak velkou práci na předsunutém opevnění sám Novodvorský nebo kdokoli z jeho podřízených vykonal. Jisté však je, že sebemenší pomoc při těchto pracích nakonec přispěla k záchraně celého města.

Vídeňské hradby totiž vycházely z fortifikace vystavěné ve 13. století.¹²⁹ Ačkoliv byla Vídeň Osmany již jednou – v roce 1529 – obléhána a ubránila se, nebylo to díky kvalitnímu opevnění, ale především díky notné dávce štěstí a pomalému postupu tureckých sapérů, jež nastupující zimní počasí donutilo odtáhnout pryč od města. Od tohoto střetu bylo vypracováno několik plánů na vybudování moderních hradeb ko-

¹²³ Informace o jiných sloužících jsou zmiňovány už jen útržkovitě a nesrozumitelně. Tamtéž, inv. č. 678, kart. 218, fol. 11-12.

¹²⁴ Například kníže Ferdinand ze Schwarzenberku zapůjčil 50 000 zlatých a daroval 1000 věder vína ze svých sklepů. F. MAREŠ, *Hrabě*, s. 238. Srov. i další částky poskytnuté na financování žoldnéřů a dobrovolníků ve městě T. M. BARKER, *Double Eagle*, s. 242-243; G. DÜRIGL, *Wien 1683*, s. 40-41.

¹²⁵ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 12-13.

¹²⁶ Dle nařízení vídeňského purkmistra Andrease Liebenberga měli všichni vlastníci koní poskytnout tato svá zvířata k vyvážení děl na určená stanoviště. Taktéž měli povinnost poskytnout pomoc při opravě náspů, hradeb a příkopů. F. MAREŠ, *Hrabě*, s. 233.

¹²⁷ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 10.

¹²⁸ Leopoldstadt je v současnosti městská čtvrť ve Vídni. Vznikl původně na ostrově mezi Dunajem a Dunajským kanálem. Do roku 1850 tvořil součást vídeňského předměstí.

¹²⁹ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 104.

lem města.¹³⁰ Nicméně peníze na stavbu přicházely pomalu a práce na opevnění, pokud vůbec probíhaly, postupovaly velmi zvolna.¹³¹ Po 140 letech vyčnivaly z těchto stále středověkých hradeb novodobě přestavěné bastiony doplňované trojúhelníkovými stílnami (raveliny). Došlo ke snížení hradeb, jejich zesílení a předělání tak, aby odolaly střelám z nepřátelské artilerie – nepostradatelné složky každé novověké armády.¹³² Při budování opevnění, které probíhalo celkem ve třech etapách, se stavitelé řídili staroitalskou a později novoitalskou školou.¹³³ Největší problém při stavbě obranných prvků představoval vodní příkop, který byl slabě napájený a často vysychal. Tím pádem neměl žádné strategické využití. Navíc z něj pronikala vlhkost do městských paláců. Proto byl nahrazen suchým příkopem se strmými stěnami a širokým hliněným valem na vnějším okraji (kontreskarpou). Obranu doplňoval na první pohled strategicky nevýznamný otevřený prostor zvaný *glacis*, jenž byl napojený na suchý příkop. Šlo o relativně dlouhý, šikmý svah před suchým příkopem, postupně klesající do krajiny. Ze své vnitřní strany kryl přístupovou cestu a v případě obléhání neposkytoval útočnickům žádnou ochranu.¹³⁴

Původní hradby nebyly kvůli výstavbě nového opevnění a rozšíření města, zbourány. Vnitřní zástavba Vídně, se tak začala přepřínovat novými domy a paláci hodnostíů císařského dvora.¹³⁵ Postupem času se také začal porušovat výnos Ferdinanda I., který zakazoval stavět blíže než 300 kroků od hradeb.¹³⁶ Velikým štěstím pro město byla skutečnost, že se zde v době příchodu tureckých vojsk nacházel stavitel Georg Rimpler, který od roku 1682 vedl opravu zdejších hradeb.¹³⁷ Ten nařídil opravu první obranné linie, zesílení krytí pro bránící mušketýry a budování jednoduchých překážek pro ztíže-

¹³⁰ Tamtéž, s. 104.

¹³¹ Tamtéž, s. 104-105.

¹³² Tamtéž, s. 104-111; T. M. BARKER, *Double Eagle*, s. 228-232; P. BROUCEK, *Der Felfzug*, s. 58.

¹³³ Od sebe si lišily především zkrácením délky spojovacích hradeb (kurtin). Dále rozšířením bastionů a vybudování předsunutých obranných prvků, jako byly například raveliny přímo v hradbách či kaponiéry v hradebních příkopech.

¹³⁴ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 105.

¹³⁵ Více o těchto výše, kapitola *Ditrichštejnský palác a Vídeň*.

¹³⁶ J. BORITZKA, *Obležení*, s. 11

¹³⁷ Georg Rimpler byl jedním z nejzkušenějších vojenských stavitelů tehdejší Evropy. Osobně se zúčastnil, byť neúspěšně, obrany pevnosti Kandie na Krétě. V sedmdesátých letech 17. století publikoval několik významných studií o dělostřelectvu a opevnění. Byl tudíž nejpovolanějším mužem pro vedení posledních opevňovacích prací před obléháním, které se mu 3. srpna 1683 stalo osudným. Georg RIMPLER (Ludwig Andreas HERLI ed.), *Sämtliche Schriften von der Fortification als: I. Der dreyfache Tractat von Festungen. II. Die befestigte Festung. III. Die an Major Scheitern abgefertigte Schrift IV, Dreßden-Leipzig 1724*. Pouze internetovou publikaci vydal jeden z Rimplerových potomků. Kurt RUMPLER, *Festungsbaumeister Georg Rimpler und die Zweite Türkenbelagerung von Wien anno 1683*, 2010. [Http://members.kabsi.at/familienforschung/Rimpler.pdf](http://members.kabsi.at/familienforschung/Rimpler.pdf) (odkaz funkční k 18. 7. 2013).

ní nepřátelského postupu jako byly příkopy či silné naostřené kůly zaražené do země.¹³⁸ Přesto však tato opatření nebyla dokončena před prvními tureckými útoky v létě 1683. Popis opevnění Vídně je důležitý pro pochopení prostředí, které obránci města během obléhání hájili.¹³⁹

II. 2. První střety

Události, které se odehrály mezi 13.-14. červencem 1683, měly pro obránce Vídně zásadní význam. Dokončily se práce na palisádě a do města dorazily potřebné zásoby. Jiří Vojtěch Felix Novodvorský i nadále podával Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna podrobné zprávy o všem, co se zde v těchto dnech událo. Na základě těchto hlášení a jejich následné komparaci s dalšími dochovanými prameny lze podrobně zrekonstruovat počáteční dny obléhání Vídně.

V úterý 13. července 1683 vyrušila ditrichštejnského správce paláce zpráva o příplutí lodí do přístavu v Leopoldstadtu.¹⁴⁰ Urychleně vyrazil se svojí ženou, jejich malým synem, manželkou nejvyššího štolmistra a pážaty k Dunaji, kde jim pomohl naložit se na loď. O tom, že šlo o předem připravenou akci, svědčí Novodvorského list z 10. července 1683, v němž se svěřil Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna se svým plánem poslat rodinu do bezpečí. Kníže mu jeho záměr schválil.¹⁴¹ Správce paláce však čekaly další povinnosti. Musel dohlédnout na vyložení nákladu, který kníže z Ditrichštejna zaslal obráncům Vídně. Šlo se o tři hmoždíře různých typů se střelivem a dalším příslušenstvím.¹⁴² Zároveň s touto lodí přípluli i čtyři muži, zřejmě dělostřelci a tři kováři. Všichni vyslaní knížetem z Ditrichštejna na pomoc Vídně.¹⁴³ Po šesti hodinách vykládky opustily lodě přístav a ditrichštejnský správce se tak nejméně na dva měsíce musel rozloučit se svojí ženou a synem.¹⁴⁴ Kolem desáté hodiny dopolední vyslal vévoda Karel Lotrinský několik mužů ze svého jízdního oddílu vypálit domy

¹³⁸ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 111-113.

¹³⁹ Zároveň Jiří Vojtěch Felix Novodvorský používá výše zmíněnou terminologii a proto je tento popis opevnění důležitý k hlubšímu porozumění děje, popisovaného ve třetí kapitole.

¹⁴⁰ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 14. Lodní doprava byla pro město v posledních dnech před obležením životně důležitá. Dováželo se velké množství střelného prachu, potřebných zbraní, proviantu. Naopak odvezeny byly vybrané cennosti, které se naházely ve šlechtických palácích. G. DÜRIGL, *Wien*, s. 36.

¹⁴¹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 10.

¹⁴² Tamtéž, fol. 14. Z čehož dva hmoždíře byly z damascénské oceli. Hmoždíř byl předchůdce dnešního minometu.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

na předměstí metropole habsburského soustátí.¹⁴⁵ Tím chtěl zabránit tureckým vojákům, aby se mohli ukrývat v opuštěných domech.¹⁴⁶ Tato zpráva byla pro Novodvorského obzvláště bolestná, protože se ve vypálených místech nacházela palácová zahrada a velké knížecí stáje. Proti zkáze, kterou s sebou válka přinášela, nemohl nic udělat. Z dochované korespondence však vysvítá určitá předvídatost služebníka Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna. Protože předpokládal takový postup vévody Lotrinského, nechal již předchozí den s pomocí dveřníka a několika pážat vysadit okna a dveře ze zahradního letohrádku a stájí.¹⁴⁷

Když se spolu s nákladem, na který správce během cesty osobně dohlížel, vrátili do paláce, našli budovu v neobvyklém zmatku. Ditrichštejnkou rezidenci ve Vídni poctil návštěvou blíže nejmenovaný baron Kotulinský z regimentu Arnošta Rüdigera ze Starhemberku, jenž právě dorazil do města.¹⁴⁸ Z rozkazu vrchního velitele Vídně měl být ubytován v paláci Ditrichštejnů a mělo o něj být dobře postaráno.¹⁴⁹ Jiří Vojtěch Felix Novodvorský mu poskytl pokoj syna knížete Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna – Leopolda Ignáce. Současně mu nechal připravit oběd, který se skládal z masa, chleba a vína.¹⁵⁰ Koně, jež s sebou baron přivedl, umístil do stájí. Avšak další vojáky, kteří dorazili společně se šlechticem a žádali Novodvorského o přístřeší, odmítl ubytovat, neboť se nemohli prokázat příslušným písemným pověřením Arnošta Rüdigera ze Starhemberku.¹⁵¹ Jinak se zachoval k jistému blíže nejmenovanému karmelitánskému mnichovi, který měl na starosti provoz nedalekého špitálu na Minoritenplatz. Ten žádal správce ditrichštejnského paláce o poskytnutí přístřeší pro 12 dalších osob, které zde byly ubytovány.¹⁵² Hospital se totiž během obléhání měl stát lazaretem pro raněné. Těto

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ V. VLNAS, *Princ*, s. 40. František Mareš tuto událost zasazuje již do 12. července 1683. F. MAREŠ, *Hrabě*, s. 236.

¹⁴⁷ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol.

¹⁴⁸ V hlášeních je psán, jako baron Kotlinsky. Nejspíš však šlo o některého z příslušníků hrabat z Kotulína. Potomci tohoto starobylého rodu pravidelně sloužili v císařské armádě. Starhebergovy oddíly (celkem se jednalo zhruba o 7 000 mužů) vedené podmaršálkem Janem Valentinem Schultzem dorazily do Vídně téměř na poslední chvíli – den před Osmany. Vojáci měli za sebou namáhavý pochod a tak pro jejich velitele bylo hlavním úkolem naleznout jim přístřeší. Nelze se však divit Novodvorského liknavému přístupu k jejich ubytování. Byli vyčerpaní po několikadenním pochodu z Horních Uher. Po vstupu do Vídně padali únavou, mnozí silně zvraceli. Také byli postiženi infekčními chorobami, které se v letním horku rychle šířily. Nepříjemná byla zvláště ta, jíž se nakazili u Prešpurku při přechodu přes močály. Projevovala se krvavým průjmem. A. WHEATCORFT, *Nepřítel*, s. 115.

¹⁴⁹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 15, 25.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 15.

¹⁵¹ Tamtéž, fol. 15. Tento problém se však vyřešil sám. Vzhledem ke skutečnosti, že hlavní nápor osmanské armády mířil na druhou stranu města, než stál palác Ditrichštejnů, ukázalo se ubytování v ditrichštejnském paláci jako strategicky nevýhodné.

¹⁵² Tamtéž, fol. 16.

prosbě Jiří Vojtěch Felix Novodvorský pochopitelně vyhověl, protože provoz špitálu zaštiťoval kníže z Ditrichštejna.¹⁵³ „Dne 14. července se celé turecké vojsko s neuvěřitelným množstvím koní, vozů, volků a velbloudů ukázalo na cestě k Vídni, obsadilo okolní kopce kolem kostela svatého Marka a hlavní voj pokračoval v zákrytu dále.“¹⁵⁴ Již od rána téhož dne vojáci, civilisté, muži i ženy vykopávali na příkaz Arnošta Rüdigerera ze Starhemberku ze země dlažební kostky a sundávali došky ze střech domů. Šlo o preventivní opatření před nepřátelskou dělostřelbou nebo případným požárem. Dělové koule totiž působily mnohem menší škody při dopadu na měkkou zem. Dlažební kostky se pak dopravovaly k palisádám, kde byl potřeba další materiál na stavbu před-sunutého opevnění.¹⁵⁵ Doškové střechy zase mohly neovladatelně hořet a velký oheň představoval pro obránce další nebezpečí, jemuž se chtěli raději vyhnout.¹⁵⁶ Jiří Vojtěch Felix Novodvorský nenamítal nic proti tomu, aby se na těchto pracích podílelo také služebnictvo Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna.¹⁵⁷

Nad Vídni stále stoupal oblak dýmu z dohořívajících předměstí. Kara Mustafa však viděl, že se plán vévody Karla Lotrinského minul účinkem. Ke smutku obránců měla většina budov pevné kamenné základy, které v budoucnu poskytovaly dostatečné krytí pro útočníky. Ne nadarmo si blíže neznámý osmanský ceremoniář do deníku poznamenal, že „... *dies ist wahrhaftig ein Gnadenbeweis des Allmächtigen[...]* Denn wenn diese Vorstadt nicht gewesen wäre, so hätte man mit der Anlage der Gräben in großer Entfernung beginnen müssen.[...] Die Entfernung von der Gegend, wo mit dem Ausheben der Laufgräben begonnen wurde, bis zum Graben unmittelbar vor der Festung beträgt nicht mehr als etwa einen Pfeilschuß, also ungefähr vierhundert Schritt.“¹⁵⁸

¹⁵³ Zakládání špitálů a zaštiťování jejich provozu bylo pro šlechtice běžné již od středověku. Touto problematikou se ve své disertační práci *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)* blíže zabývá historik Jiří Kubeš. Běžně se špitály stavěly na okrajích měst. Kubeš však píše: „Pro některé šlechtice hospitály představovaly významnou složku symbolického kapitálu, kterým každá hlavní venkovská rezidence disponovala, a proto je (s vědomím že je mohou navštívit cestující šlechtici) vystavěli na daleko reprezentativnějších místech“. Kníže z Ditrichštejna zvolil pro vystavění špitálu právě tuto strategii. Jiří KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, České Budějovice 2005, (Disertační práce), s. 177-179.

¹⁵⁴ J. P. VALCAREN, *A relation*, s. 42. Citováno podle A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 114.

¹⁵⁵ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv.č. 678, kart. 218, fol. 25. G. DÜRIEGL, *Wien*, s. 51; J. STOYE, *The Siege*, s. 103;

¹⁵⁶ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv.č. 678, kart. 218, fol. 18-20.

¹⁵⁷ Vrchní velitel Vídne Anošt Rüdiger ze Starhemberku také nechal zazdít okna prašných bran a zabavil sklepy domů, aby zde mohly být uskladněny velké zásoby střelného prachu, které na poslední chvíli přivezly výše zmíněné lodě. G. DÜRIEGL, *Wien*, s. 36, 51; STOYE, *The Siege*, s. 103;

¹⁵⁸ R. F. KREUTEL – K. TEPLY, *Kara Mustafa*, s. 118-120.

Události, které se ve Vídni staly 14. července 1683, ještě nebyly u konce. V pozdních odpoledních hodinách vyrušil obyvatele ditrichštejnského paláce na Herrenagasse zvuk zvonů, které byly na poplach.¹⁵⁹ Ve dvoře Skotského kláštera¹⁶⁰ totiž vzplanul oheň a nezádržitelně se blížil ke zdem zbrojnice, v níž byly uskladněny různé zásoby, včetně 1800 sudů s prachem.¹⁶¹ Všichni obránci tedy vyrazili k místu požáru s úmyslem oheň uhasit. „*Ich habe waßer und die leit allezeit vorhanden der möglichkeit noch werde das meinige tue*“ sděloval Jiří Vojtěch Felix Novodvorský Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna v dopise z 15. července 1683.¹⁶² Z hlášení je možné vyčíst, že Novodvorský využil všechny své organizační schopnosti, aby pomohl požár uhasit. Neměl prakticky jinou možnost. Pokud by se oheň nepodařilo zkrotit, žádná bezpečná úniková cesta ven z města již prakticky neexistovala a Vídeň by padla ještě dřív, než by vybuchla první turecká mina.

Střelný prach se díky odvaze synovce vrchního velitele města Guida ze Starhenberku a jeho mužů podařilo z ohrožených míst včas odklidit, oheň samotný ale obránci uhasili až po dlouhých osmi dnech.¹⁶³ Příčiny vzniku požáru se dodnes nepodařilo dostatečně objasnit. Mohlo jít o nešťastnou náhodu či cílenou sabotáž. Nejpravděpodobnější je názor, že z hořících domů na předměstí mohly do města přeskočit jiskry a následně vyvolat požár.¹⁶⁴ Některé z domů totiž stály v bezprostřední blízkosti hradeb.¹⁶⁵ Obránci Vídně, především z řad civilního obyvatelstva, však chtěli okamžitě najít viníka a potrestat ho. U zdi Skotského kláštera byl údajně viděn nějaký mladík v dámských šatech, jak zapaloval slámu či odpadky.¹⁶⁶ Seběhnuvší dav se nešťastného mladíka zmocnil a podle svědectví soudobých pozorovatelů ho doslova roztrhal na kusy.¹⁶⁷ Zda byl viníkem opravdu tento nešťastník a neuváženě podpálil město za bílého dne, všem na očích, zůstane asi již provždy záhadou. Nicméně úvaha, že by panikařící lidé

¹⁵⁹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv.č. 678, kart. 218, fol. 19-22.

¹⁶⁰ Skotský klášter ve Vídni založil roku 1155 Jindřich II. Babenberský a daroval jej irským benediktinským mnichům. Řeholníci, kteří však do města přišli, nebyli z Irska, z kláštera svatého Jakuba v Řezně. Klášter se nacházel poblíž Skotské brány, která po něm převzala jméno. Po skončení tureckého obléhání byl silně poškozený klášter restaurován a znovu obnoven. Více k němu Cölestin Roman RAPF – Heinrich FERENCZY, *Wien, Schotten*, in: Ulrich FAUST – Waltraud KRASSNIG (edd.), *Die Benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol III/3, St. Ottilien 2002, s. 779–817.*

¹⁶¹ J. BORITZKA, *Obležení*, s. 11; STOYE, *The Siege*, s. 101-103; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 114.

¹⁶² MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv.č. 678, kart. 218, fol. 21.

¹⁶³ Tamtéž, 21.

¹⁶⁴ J. BORITZKA, *Obležení*, s. 11.

¹⁶⁵ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 114.

¹⁶⁶ J. P. VALCAREN, *A relation*, s. 23-25.

¹⁶⁷ Zůstal z něho jen vysvěčený a vykuchaný trup, hlava a končetiny se nenašly. Tělesné pozůstatky mladíka vypadaly jako po zběsilém útoku šelmy. Jednalo se o první z mnoha barbarských činů, které se ve městě během obléhání odehrály. J. P. VALCAREN, *A relation*, s. 25; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 114.

byli tak uneseni brutálním mučením toho mladíka ihned po té, co byl viděn, jak něco podpálil, zní velmi nepravděpodobně. Zvláště, když by nechali bez povšimnutí rozhořet oheň do takových rozměrů, že měl pro město málem fatální následky. Vít Vlnas se ve své práci dokonce zmiňuje o nastalém hysterickém honu na špiony, který domnělá sabotáž ve vídeňských ulicích vyvolala. Lidé hovořící maďarsky nebo chorvatsky se tak ocitli v bezprostředním ohrožení na životě a byli vystaveni četným fyzickým útokům.¹⁶⁸

Během tohoto zmatku, který ve městě vypukl, rozložila osmanská armáda svá děla a začala s ostřelováním. Písemná zpráva Novodvorského, určená Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna, se toho dne zmiňuje jen o malém projektilu, který zasáhl knížecí palác. I když střela nenapáchala žádné větší škody, šlo o první poškození vídeňského paláce Ditrichštejnů osmanskou artilerií.¹⁶⁹ Turci nadále pokračovali v obklíčování města. Navíc *“v pozdních nočních hodinách byli viděni, jak začínají kopat před Hradní branou, kde naši rozmístění na kontrascarpě do nich bez ustání stříleli zpoza palisády, aby zpomalili jejich postup, který již začal tak, že jsme brzy byli obklíčeni.”*¹⁷⁰

¹⁶⁸ J. BORITZKA, *Obležení*, s. 11; V. VLNAS, *Princ*, s. 45; W. HUMMELBERGER: *Wien*, 45-46.

¹⁶⁹ G 140 – RA Ditrichštejnů, inv.č., kart. 218, fol. 25. Zatím šlo jen o krátké, necílené bombardování města. Masivní dělostřelecké akce ze strany obléhatelů započaly až po 16. červenci.

¹⁷⁰ J. P. VALCAREN, *A relation*, s. 42. Citováno z A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 114.

III. Obležená Vídeň

Velký vezír neočekával žádné problémy při útoku na město.¹⁷¹ Vídeň měla padnout rychle, co neméně poškozená.¹⁷² Nedbal tedy na doporučení svých rádců a pro hlavní útok zvolil nejsilněji bráněnou a nejlépe opevněnou část města.¹⁷³ Nelze říci, že byla seraskerova volba vést útok na západní hradby města - mezi Hradní a Skotskou bránu - zcela špatná.¹⁷⁴ Zvolený úsek byl sice nejlépe bráněný, avšak minérům zde nehrozilo tak veliké nebezpečí, že narazí na podzemní vodu, jako na jižní straně, kam měl být útok původně veden. Šachty se na západní straně daly kopat velmi rychle a bylo možné jich hloubit velké množství najednou. O tom svědčí i překvapivý postup osmanských sapérů, kteří se přes měkkou půdu pod zahradami na vídeňských předměstích dostali za dva dny až na 50 metrů od hradeb.¹⁷⁵

Dne 15. července byl po dělovém zásahu Löebelbastionu zraněn padajícím kusem zdiva vévoda Arnošt Rüdiger ze Starhemberku. Se zakrvácenou hlavou ho vojáci okamžitě odvedli z bojiště. Sice nešlo o nijak vážné zranění, jelikož však byl velitelův zástupce Vilém Jan Antonín z Daunu rovněž upoután na lůžko, musel se velení na tři dny ujmout Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic.¹⁷⁶ Hrabě Kaplíř se až do této chvíle držel v ústraní a vystupoval jako jeden z méně důležitých vysokých důstojníků. Za svých 72 roků života již nasbíral mnoho zkušeností, které mohl právě během svého velení uplatnit.¹⁷⁷ Dočasnou změnu velení však vojáci nijak výrazně nezaznamenali.¹⁷⁸ Kašpar

¹⁷¹ Andrew Wheatcroft píše, že si Velkovezír představoval dobytí Vídně, doslova jako „rozlousknutí vlášského ořechu“. Tamtéž, s. 119.

¹⁷² Kdyby město spořádaně kapitulovalo, nemusel nechat vrchní velitel turecké armády své vojáky nechat poplenit bohatou kořist, jako v případě dobytí města hrubou silou. Mnozí historikové se shodují, že právě toto byl důvod, proč Kara Mustafa nepřitáhl před Vídeň s početnější a těžší artilerií. Pokud by byla tato teorie pravdivá, sloužilo by počáteční ostřelování metropole habsburského soustátí spíše jako ukázka moci obléhatelů. V tom případě musel serasker doufat v brzké podlomení morálky obránců města, kteří by se pak po prvních útocích minérů rychle vzdali. Ve svém plánu ale nepočítal se skutečností, že ve Vídni zůstali převážně ti, kteří jí bránit chtěli, nebo neměli lepší možnost, kde bojovat o svůj život. Tamtéž, s. 119; W. LEITSCH, *Warum wollte Kara Mustafa*, s. 511-512.

¹⁷³ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 118.

¹⁷⁴ V originále Burgtor a Schottentor. Z fortifikace tedy osmanským vojákům v cestě stál Hradní bastion, Löbelův bastion a Hradní ravelin. V. VLNAS, *Princ*, s. 46.

¹⁷⁵ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 120-121.

¹⁷⁶ J. STOYE, *The Siege*, 97; J. MACEK, *Kaşpar Zdenko*, s. 44.

¹⁷⁷ Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic. Vnuk jednoho z účastníků stavovského odboje popravených na Staroměstském náměstí roku 1621. Byl také jedním z těch, kteří císařské sídelní město narychlo opustili a chtěli přečkat bitvu v bezpečné vzdálenosti od bojiště. Leopold I. ho však v dopise z 9. července, kvůli Kaplířově nepostradatelným zkušenostem požádal o návrat do Vídně. Tento dopis česky přepsal F. MAREŠ, *Hrabě*, s. 234. Originál je uveden v edici W. STURMINGER, *Die Türken*, s. 55-58. V obleženém městě se prvoplánově staral o verbování pracovních sil, doplňování prořídilých jednotek a získávání zásob. Také jako šéf tajného kolegia vedl korespondenci s vévodou Karlem Lotrinským a organizoval špio-

Zdeňek Kaplíř ze Sulevic si jako velitel vedl stejně dobře, jako Arnošt Rüdiger ze Starhemberku.¹⁷⁹

Turkům trvalo dva dny, než 16. července 1683 zcela neprodyšně obklíčili Vídeň.¹⁸⁰ Zatímco osmanské jednotky uzavíraly prstenec obležení, jejich spojenci Tataři plenili již opuštěný Leopoldstadt a dotírali na císařské jednotky umístěné na Dunajských ostrovech.¹⁸¹ Tyto jednotky se snažily dle příkazů vévody Lotrinského udržet alespoň jednu cestu k Vídni volnou.¹⁸² Dlouho se neudržely, přesto se jim alespoň podařilo na nějaký čas zdržet nepřátelský postup a dopřát čas císařské jízdě, aby se v pořádku stáhla do bezpečí na své za řekou. Na místech, kde ještě před několika dny pobývaly jednotky Karla Lotrinského, obsadila turecká armáda. Mezi ohořelými troskami Leopoldstadtu vyrostla nová, krytá palebná stanoviště pro děla.¹⁸³ Celá východní část města - ta část, kde stál také ditrichštejnský palác, se ocitla pod palbou Turků. Kostelní věže, zvláště věž katedrály svatého Štěpána, se staly snadným terčem pro osmanskou artilerii.¹⁸⁴ Kara Mustafa se však při této výpravě nespolehal hlavně na dělostřelctvo. Před Vídeň přitáhla jeho armáda s několika kusy starých a zcela nevyhovujících děl. Přesto Turci dokázali napáchat na městských budovách obrovské škody.¹⁸⁵

Téhož dne dostalo vídeňské sídlo Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna několik těžkých zásahů. Dne 16. července 1683 ve večerních hodinách zasáhla palác jedna střela o váze 26 liber a dvě o váze 2 1/4 liber.¹⁸⁶ Zcela zničily jednu místnost vedle knížecích pokojů, v nichž se rozbila pouze karafa s vínem. Dále poškodily jídelnu a polámaly ne-

názní službu. F. MAREŠ, *Hrabě*, s. 232-240, J. MACEK, *Kaspar Zdenko*, s. 7-68. Tajné kolegium deputovaných byl pětičlenný sbor rádců v čele s Kaplířem, který se měl starat o správu obleženého města. Vojenské velení pak připadlo Starhembergovi.

¹⁷⁸ Na rozdíl od 9. srpna 1683, kdy Kašpar Zdeňek Kaplíř ze Sulevic znovu na několik dní převzal velení, se o této události nezminil ani Jiří Vojtěch Felix Novodvorský. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv.č. 678, kart. 218, fol. 29.

¹⁷⁹ J. MACEK, *Kaspar Zdenko*, s. 54.

¹⁸⁰ Díky tomu se ocitlo 72 vojenských oddílů, což bylo zhruba 15 000-16 000 mužů, v pasti. Největší část z tohoto počtu tvořili profesionální vojáci a kyrysníci. Asi desetinu vojska tvořila stálá městská milice a narychlo sebrání dobrovolníci. Celkový počet doplňovali nemalé zástupy obránců z řad příslušníků cechů a studentů. Asi nejcennější a nejdůležitější pro obránce Vídně byla posila téměř 300 myslivců z okolních panství. Ti sloužili, díky své přesnosti a cviku, jako ostřelovači. Pro předkládanou bakalářskou práci je však nejdůležitější jiný údaj. Z něj vyplývá, že Jiří Vojtěch Felix Novodvorský byl jedním z tisíce dvorských služebníků, kteří ve Vídni setrvali. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 115; P. CSENDES, *Geschichte*, s. 76. Srov. J. BORITZKA, *Obležení*, s. 10.

¹⁸¹ Dnes jsou tyto ostrovy součástí vídeňské čtvrti Kaisermühlen.

¹⁸² V těchto napjatých chvílích se zvláště osvědčila polská těžká jízda hejtmana Jaroslava Lubomirského. Ač byli císařskými vojáky považováni za podobné barbary jako Turci, svými hrdinskými činy, které stály mnoho mužů život, si u nich získali čest. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 118.

¹⁸³ Tamtéž, s. 118.

¹⁸⁴ J. BORITZKA, *Obležení*, s. 12.

¹⁸⁵ Více k tomu T. M. BARKER, *The Double Eagle*, s. 233; W. LEITSCH, *Warum wollte Kara Mustafa*, s. 511-512.

¹⁸⁶ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv.č. 678, kart. 218, fol. 23, 25.

bo zcela rozbily několik oken.¹⁸⁷ První dny tureckých útoků byly pro personál ditrichštejnského paláce a zvláště pro jeho správce velmi náročné. Sice ještě netrpěli vyčerpáním z dlouhotrvající bitvy, přesto většina z nich poprvé zažila dělostřelecký útok na vlastní kůži. Museli si také zvyknout na hluk artilerie, který kromě celého dne mnohdy trval i dlouho do noci.¹⁸⁸ Po jednom dělostřeleckém zásahu města 16. července 1683, dokonce správce ditrichštejnského paláce ztratil na čtvrt hodiny sluch.¹⁸⁹ Tuto informaci ještě stihl zapsat do posledního hlášení, které úspěšně odeslal do Mikulova z 16. července. Na konci dopisu Jiří Vojtěch Felix Novodvorský ujistil svého pána, že se bude starat o svěřený majetek nadmíru pečlivě, jak ostatně bylo jeho povinností.¹⁹⁰

Do 23. července 1683 probíhaly mezi obránci vídeňských hradeb a Turky jen menší střety. Každý den se město ocitalo pod palbou osmanských děl. Dělostřelci na městských hradbách však dokázali střelbu účinně opěťovat.¹⁹¹ Byli dokonce ve své dělostřelbě tak přesní, že velkovezírova armáda mohla postupovat k hradbám pouze po setmění, jinak by riskovala veliké ztráty na životech.¹⁹² Přesto za první týden utrpěl ditrichštejnský palác sedm zásahů od různě velikých dělových koulí či bomb z hmoždířů.¹⁹³ Ty poškodily blíže nespecifikované pokoje Marie Alžběty z Ditrichštejna, rozené z Eggenberku, manželky knížete Ferdinanda Josefa. Dále také zasáhly pokoj blíže nejmenovaného Ditrichštejnova sklepmistra. Novodvorský do deníkového zápisu ze 17. července 1683 psal o sklepmistrově velikém štěstí, protože ten v té době prý urovnával láhve ve vinném sklepě.¹⁹⁴ Předchozího dne totiž palác navštívil jakýsi hrabě, který se představil se jako poručík Mořic z Teshelu a poručil Novodvorskému, aby přinesl víno.¹⁹⁵ Po té, co personálu paláce několikrát pohrozil, mu byly poskytnuty dvě láhve tyrolského červeného vína.¹⁹⁶ Po jejich vypití, naštěstí pro správce paláce, odešel a dochované záznamy se o něm již více nezmiňují. Zmiňovaný konflikt mezi vojskem a civilisty však zachránil sklepmistrovi Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna život.

¹⁸⁷ Tamtéž, fol. 23.

¹⁸⁸ Tamtéž, fol. 25-37. Srov. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 124.

¹⁸⁹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 24.

¹⁹⁰ Tamtéž, fol. 24.

¹⁹¹ J. STOYE, *The Siege*, s. 100; J. BORITZKA, *Obležení*, s. 12.

¹⁹² A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 123.

¹⁹³ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 26.

¹⁹⁴ Tamtéž, fol. 26.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Jiří Vojtěch Felix Novodvorský zmiňovaného hraběte nejspíše neznal. Než zapsal jeho jméno správně, několikrát ho přeškrtl. S největší pravděpodobností šlo o příslušníka šlechtického rodu původem z Teshelu, který leží na území dnešního Bulharska. Jiné záznamy o jeho existenci se však nedochovaly nebo ještě nebyly nikým zpracovány. Tamtéž, fol. 24.

Během prvního týdne od doby, co Turci obklíčili město, se osmanští sapéři skutečně činili. Prokopali se tvrdou a kamenitou půdou *glacis* a 23. července 1683 již kladli miny pod vídeňské palisády.¹⁹⁷ Takto rychlý postup byl zapříčiněn především bezohledným nasazením zajatých vesničanů z okolí Vídně a dalších osob, se kterými janičáři zacházeli s nebyvalou krutostí.¹⁹⁸ Na večer téhož dne podle svědectví Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského „*hat die erste minen under den Pallasten der Türk angezeidet, worauff 3 mensch angefallen ist, aber alle zeit mit seinen grosser schaden renovier- nwerden.*“¹⁹⁹ Ihned po odpálení min následoval osmanský útok, který však obránci odrazili.²⁰⁰

Následujícího dne osmanská artilerie způsobila ditrichštejnskému paláci škodu, která se nezdála nijak zásadní. Zasáhla totiž cennou sochu bohyně Junony, která se nacházela ve vstupní hale.²⁰¹ Jiří Vojtěch Felix Novodvorský barvitě popsal, jak sbíral její kousky, když zahlédl, jak se zbytek sochy naklání z podstavce. Avšak měl plné ruce střepů. Z toho důvodu ji nemohl zachytit a socha manželky nejvyššího římského boha Jupitera spadla na zem a zcela se rozbila.²⁰² Ten den přilétlo k ditrichštejnskému paláci ještě několik střel. Ty však již nezpůsobily žádné škody.²⁰³

V následujících dnech nedošlo v obležené Vídni k žádným výjimečným situacím. Ditrichštejnský palác občas zasáhla zbloudilá dělová koule, avšak nijak významně, protože Jiří Vojtěch Felix Novodvorský neměl potřebu psát o nějakém poničeném majetku.²⁰⁴ Došlo také k několika výbuchům tureckých min pod palisádou, ale ty také nedokázaly způsobit žádné větší škody.²⁰⁵ Následné útoky janičářů skončily rovněž vždy neúspěchem.²⁰⁶ Císařští vojáci přesnou střelbou z mušket a pomocí granátů ničili jednu útočnou vlnu nepřítel za druhou.²⁰⁷ Až do 2. srpna 1673 se v deníku Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského objevují pouze nepodstatné zprávy o počtu a místě dopadu dělových koulí, které se neustále opakují.²⁰⁸ Výjimku tvoří zápis z 1. srpna 1683. V něm

¹⁹⁷ Srov. druhá kapitola.

¹⁹⁸ J. BORITZKA, *Obležení*, s. 12.

¹⁹⁹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 27.

²⁰⁰ J. BORITZKA, *Obležení*, s. 12.

²⁰¹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 27.

²⁰² Tamtéž, fol. 27.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Tamtéž, fol. 27-28.

²⁰⁵ Tamtéž, fol. 28; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 122.

²⁰⁶ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 28.

²⁰⁷ Jako granáty byly v 17. století označovány ruční bomby s doutnákem. Výcvik granátníků nebyl vůbec jednoduchý. Zkušený voják vycvičený ve vrhání granátů mohl házet tyto bomby v intervalu jedné minuty. Ničivá síla exploze byla obrovská. Více k tomu A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 120-121.

²⁰⁸ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 25-28.

správce ditrichštejnského paláce popsal svůj údiv nad dopadem jedné nepřátelské střely: „*Den 1. Augusti, am sonntag, ist eine fayerkhugel in mitten den haußplatz gefallen, das pflaster ruinert und abshon in 100 stückz ersprungen, weiter khein schaden geschon.*“²⁰⁹ Z takto strukturovaných zápisů je na první pohled zřejmé, že si obránci Vídně po 14 dnech již navykli na novou situaci. Strach a údiv Novodvorského dále vzbuzovaly převážně jen nové, doposud nezažité zkušenosti. Zároveň s tímto vývojem situací se personál ditrichštejnského paláce postupně naučil různé způsoby, jak zmenšit škody způsobené dopadem dělových koulí. Sundali vše, co by mohlo kvůli otřesům z dělostřelby spadnout a odsunuli veškerý nábytek dál od oken.²¹⁰ Přesto však tato opatření nemohla zabránit tomu, aby budovu paláce i nadále poškozovaly výstřely osmanské artillerie. Od přelomu července a srpna se však turecká dělostřelba soustředila především na Löblův bastion. Soustředěná palba děl zde zničila dělostřelecká postavení císařských vojáků a výrazně omezila jejich úspěšnou dělostřeleckou obranu.²¹¹

Dne 2. srpna 1683, na den svátku Panny Marie Andělské, opět navštívil ditrichštejnský palác baron Kotulinský, se kterým se Jiří Vojtěch Felix Novodvorský již dříve seznámil. Nyní přišel v doprovodu několika generálů, kapitánů a dalších důstojníků.²¹² Nově příchozích bylo asi 20. Správce paláce se dále zmínil, že na tento den připadla mariánská pouť – *portiuuncule*, kterou důstojníci právě v kapli, která se nacházela právě v ditrichštejnském paláci. Po svátosti smíření a svatém přijímání byly těmto vojákům uděleny plnomocné odpustky.²¹³ Proč k modlitbě využili právě tuto kapli a ne nějaký z františkánských kostelů ve městě, Novodvorský neuvedl. Pokud však hledali nějaké klidné místo k osobní modlitbě, palácová kaple jim ho zcela jistě poskytla. Vídeňské kostely byly totiž přeplněné uprchlíky z vesnic z okolí Vídně. Mnohé z nich navíc sloužily jako provizorní lazarety.²¹⁴ Zároveň se ocitaly pod soustředěnou nepřátelskou palbou. Z toho důvodu mohl být delší v některém z kostelů velmi nebezpečný.²¹⁵

²⁰⁹ Tamtéž, fol. 28.

²¹⁰ Tamtéž, fol. 26.

²¹¹ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 124.

²¹² MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 28.

²¹³ Tamtéž, fol. 28.

²¹⁴ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 125.

²¹⁵ Andrew Wheatcroft ve své knize uvádí hned několik případů. Například 1. srpna 1683 prolétla vysokým vitrážovým oknem katedrály svatého Štěpána dělová koule. Lidé, kteří se do katedrály uchýlili k modlitbám, byli zasypáni střepy a sutí. Došlo sice jen k jednomu vážnému zranění, ale svrchu uvedení důstojníci nejspíše nechtěli riskovat. Zvláště, když mohli kromě klidu k modlitbě využít i odpočinku v zázemí. Tamtéž, s. 125.

Navečer se všichni návštěvníci paláce rozešli.²¹⁶ Druhý den do paláce přišel podplukovník Kotulinský znovu a sdělil Jiřímu Vojtěchovi Flixovi Novodvorskému podrobnější zprávy o nočním tureckém útoku. Sám prý stál na kontreskarpě a velel její obraně. Vrhla granáty do tureckých řad a spolu se svými muži útočníky odrazil.²¹⁷

Dne 7. srpna 1683 - pětadvacátý den obléhání - vojáci Kary Mustafy dobyli palisádu a tím překonali první překážku na cestě k obsazení Vídně.²¹⁸ Jakmile však Turci přešli zbytky naostřených dřevěných kůlů a dostali se do příkopu, nebylo před nimi nic jiného než masivní cihlové zdi. Právě o tento příkop se svedly nejtvrďší bitvy.²¹⁹ Obráncům města se stále dařilo držet vojska velkého vezíra daleko od hradeb a přes veliké ztráty na životech podnikat úspěšné protiútoky proti tureckým sapérům. Právě vysoké ztráty vojáků dělaly Arnoštu Rüdigerovi ze Starhemberku největší starosti. V té době ještě obrana města nebyla povinná pro všechny osoby, které ve Vídni pobývaly, jako o měsíc později. Proto nechal hrabě Kašpar Zdeněk Kaplíř rozšířit zprávu o finanční odměně pro každého, kdo by se přihlásil k vojenské službě.²²⁰ Novodvorský tuto událost chronologicky zasadil do 7. srpna 1683. O této náborové akci se dozvěděl od jednoho ze služebníků jménem David Ross. Ten přinesl do paláce leták, který získal od blíže nejmenovaného válečného komisaře Belsche.²²¹ V něm byli potencionální noví rekruti lákáni na odměnu ve výši půl tolaru, pokud by se přidali k vojsku. Dále také Novodvorskému sdělil, že se už k vojsku přidal. Správce ditrichštejnského paláce se však bál o život tohoto muže a osobní intervencí u hraběte Kaplíře se ho pokusil zprostit svého závazku. Na jeho prosby však nikdo nebral ohled a David Ross byl toho dne spolu s dalšími sedmi muži odveden ke svému regimentu.²²²

I když již po několik dnů osmanské dělostřelecké baterie bombardovaly jiné cíle než věž katedrály svatého Štěpána, také tehdy si několik dělových koulí našlo cestu k ditrichštejnskému paláci. Dne 10. srpna 1683 s velkým třesknutím dopadla dělová koule přímo do pokoje Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského, který se právě nacházel uvnitř. Nijak ho nezranila, pouze rozbila okno. Vyděšený správce vídeňského paláce Ditrichštejnů však pouze takto stručně popsal šok, který ten den utrpěl.²²³

²¹⁶ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 28.

²¹⁷ Tamtéž, fol. 28.

²¹⁸ Tamtéž, fol. 29; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 122.

²¹⁹ Tamtéž, s. 122.

²²⁰ J. BORITZKA, *Obležení*, s. 13.

²²¹ Váleční komisaři měli na starost odvod branců. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 29.

²²² Tamtéž.

²²³ Tamtéž, fol. 30.

Dne 12. srpna 1683 opustili obránci Vídně pozice na kontreskarpě a uchýlili se k obraně hradního ravelinu. Pod ním byla téhož dne nastražena nálož tří tureckých min. Výbuch prý otrásl polovinou města a vyděsil mnoho lidí.²²⁴ O tři dny později dostal palác Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna několik těžkých zásahů od tureckého dělostřelectva. Jedna dělová koule dopadla do pokoje manželky knížete a rozbila dva nosné trámy, které musel Novodvorský nechat urychleně vyměnit. Večer pak, kolem osmé hodiny, jiná dělová koule dopadla do palácové kaple. Rovněž poničila nosný trám, v důsledku čehož popraskaly dvě nástěnné malby. Co na nich bylo vyobrazeno, Novodvorský nezmínil. Současně však dodal, že ostatní výmalba kaple zůstala jako zázrakem neporušena.²²⁵

Od poloviny srpna začal být Kara Mustafa více a více nervóznější.²²⁶ Neměl už moc času na dobytí vytčeného cíle. Zásoby potravin se stále ztenčovaly a z okolních vesnic již nebylo co brát. Muslimští vojáci byli čím dál tím více nespokojenější. Také se na nich projevovala malátnost a ochablost z nesnesitelného horka.²²⁷ Jejich morálka stále klesala, protože se za celou dobu obléhání nedostavil žádný viditelnější úspěch. A den, kdy mělo dojít k tradičnímu vyplácení žoldu, se již blížil.²²⁸ Proto musel velko-vezír zesílit tlak na obránce městských hradeb.

Dne 18. srpna zažilo město masivní turecký útok na Hradní ravelin. Správce vídeňského paláce Ditrichštejnů byl přímo ohromen počtem útočníků. V popisu tohoto boje uvádí: *Um 7 Uhr nach mittag haben die türken einen außfohl geshon auff dem burgrevelin wobei Ihnen uber 1000 geblieben sein auch zuruck geschlagen werden.*²²⁹ Týž den ještě do paláce přišel spolu se svými muži blíže nejmenovaný hejtman z kompanie hraběte Hanze Friedircha Mansfelda.²³⁰ I přes Novodvorského ostré protesty se zde ubytovali. Zároveň pobrali všechny zásoby, které zde našli.²³¹ Druhého dne, když vojáci stále nechtěli opustit prostory ditrichštejnského sídla, rozhodl se správce Novodvorský využít nově nabytých kontaktů a vyrazil za baronem Kottulinským.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Tamtéž, fol. 31.

²²⁶ Koncem července dorazil do osmanského ležení sultánův vyslanec Ali Ağa, aby zjistil, jak obléhání probíhá. Kara Mustafa Aliho Ağa před Vídní zdržel 14 dní, aby se sám mohl přesvědčit o postupu velko-vezírových vojsk. Sultánův vyslanec však žádný výrazný postup za uplynulou dobu nespátřil. S těmito informacemi odjel za Mehmedem IV. W. STURMINGER (ed.), *Die Türken*, s. 140.

²²⁷ R. MÖHRING, *Türkisches Wien*, s. 58.

²²⁸ Tradice u muslimské armády velela vyplácet žold 40. den od započetí obléhání. V tomto případě den výplaty vycházel na 4. září. Takže se veškeré myšlenky vojáků upíraly k tomuto rozhodujícímu dni. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 128-129.

²²⁹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 32.

²³⁰ Tamtéž, fol. 32.

²³¹ Tamtéž.

Ten mu přislíbil pomoc a informoval o chování Mansfeldových vojáků samotného Arnošta Starhemberga.²³² Hrabě Starhemberg se právě po týdnu odpočinku toho dne vrátil do služby a toto vyprávění ho velmi rozčílilo.²³³ Přikázal, aby tito muži okamžitě opustili palác a ujistil Novodvorského, že žádný voják nebude v paláci ubytován.²³⁴ Kapitán tedy se svými muži, kteří za dva dny způsobili personálu paláce nemalé problémy, museli najít útočiště jinde.²³⁵

Po silném výpadu osmanské armády z 18. srpna na několik dní ustaly další útoky na obležené město. Ovšem turecká děla ostřelovala Vídeň i nadále. Několik zásahů utržil i, teď již značně poškozený, ditrichštejnský palác. Již v každém krátkém zápisu z každého dne se objevují podobné škody. Prakticky denně „*Andere Mauer zesprungen*“ nebo „*Die Stuke ins Haus gefallen*“.²³⁶ Turci se mezitím připravovali na další masivní útok na hradby.²³⁷

Po týdnu relativního klidu se brzy ráno 25. srpna setkal hrabě Starhemberg s vysokými důstojníky v Löblově bastionu.²³⁸ Shodli se, že musejí osmanský útok zpomalit a oslabit.²³⁹ Kolem druhé hodiny odpolední se turecká armáda připravovala k útoku.²⁴⁰ Byla však překvapena asi 500 muži, kteří zpoza vídeňských hradeb provedli nečekaný protiútok a způsobili Osmanům značné ztráty.²⁴¹ Druhý přepadový oddíl vyrazil z Korutanské brány s úmyslem zničit předsunutou nepřátelskou dělostřeleckou baterii, která způsobovala obráncům největší potíže.²⁴² Vojáci se sice k dělům dostali, ale neměli je čím zničit. Tak pouze pobili osádku děl a stáhli se zpět do města. Tento útok sice zvedl vojákům ve Vídni morálku, ale ve skutečnosti ničeho jiného nedosáhl.²⁴³ Navíc při něm zemřela zhruba polovina nasazených mužů.²⁴⁴ Večer téhož dne a ráno

²³² Tamtéž.

²³³ Dne 9. srpna Starhemberg onemocněl úplavicí a na více než týden znovu převzal obranu města Kašpar Zdeněk Kaplíř. Tamtéž, fol. 30, 32.

²³⁴ Tamtéž, fol. 32.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Tamtéž, fol. 33.

²³⁷ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 130.

²³⁸ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 33.

²³⁹ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 130.

²⁴⁰ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 33. Andrew Wheatcroft tuto událost zasazuje o dvě hodiny později. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 130.

²⁴¹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 33.

²⁴² Čili i ditrichštejnskému paláci ve Vídni. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 130. Korutanská brána stála na jižní straně města.

²⁴³ Tamtéž, s. 130.

²⁴⁴ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 33. Následujícího dne, 26. srpna provedli obránci další výpad o mnoho úspěšnější, než byl ten předchozí. Podařilo se jim tak o několik dnů pozdržet postup osmanské armády. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 130. O tomto důležitějším výpadu se však Novodvorský nezmiňuje.

následujícího dne Turci stejně odpálili miny pod již značně poškozeným ravelinem. Ovšem ještě v noci 25. srpna se pozornost většiny personálu v paláci přesunula od městských hradeb k dítěti Ditrichštejnova kuchaře. Jiří Vojtěch Felix Novodvorský v jedné větě popisuje, že se dítěti udělalo velmi zle a všichni se báli, že brzy umře.²⁴⁵ Bližší důvody však neuvádí.

Večer 27. srpna vynesli dělostřelci obránců města na věž katedrály svatého Štěpána signální střely.²⁴⁶ Noční nebe pak rozzářilo zhruba 40 výbuchů těchto střel. Jednalo se o smluvený signál pro vévodu Lotrinského, že se obránci již dlouho neudrží. Od té doby noc co noc žádali ve Vídni tímto způsobem vrchního velitele císařských vojsk rychlou pomoc až do příchodu spojené křesťanské armády 12. září 1683.²⁴⁷

V posledních srpnových dnech postup osmanských minérů znovu zesílil. Proto vévoda Starhemberg nařídil všem obráncům, aby se stáhli za hradby a hájili hradní Hástion.²⁴⁸ Na prakticky zcela zničeném Hradním ravelinu nechal jen skupinu 50 mužů, kteří měli nepříteli napáchat co nejvíce ztrát a co nejdéle jej zdržet.²⁴⁹ Ti ale museli být v noci 3. srpna staženi také.²⁵⁰ Do města se vrátilo ani ne 20 mužů, kteří byli ostatními vojáky prolašováni za hrdiny.²⁵¹ Kara Mustafa nyní všechny své síly vložil na dobytí Hradního bastionu.

Intenzita osmanského náporu zesílila takřka okamžitě. Následujícího dne odpálili obléhatelé u severní stěny Hradního bastionu zatím nejsilnější nálož, jakou kdy během této bitvy připravili.²⁵² Výbuch prolomil část hradeb a ze zákopů zaútočily na město skoro dva tisíce janičářů.²⁵³ Když se rozptýlil prach ze zhroucené zdi, začal největší střet v bitvě o Vídeň. Díky neústupné a vhodně rozmístěné obraně průlomu se však za soumraku podařilo přinutit Turky k ústupu.²⁵⁴ Obránci tedy měli 4. srpna veliké štěstí. To se již nedá říci o jednom dítěti služebníka z paláce Ditrichštejnů. Novodvorský

²⁴⁵ Tamtéž, fol. 33. V pozdějších hlášeních je zaznamenáno, že toto dítě opravdu zemřelo.

²⁴⁶ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 33.

²⁴⁷ Tamtéž, fol. 32-37; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 132.

²⁴⁸ Tamtéž s. 132.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 132-133.

²⁵⁰ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 36. Srov. J. P. VALCAREN, *A relation*, s. 84.

²⁵¹ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 133.

²⁵² MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 133.

²⁵³ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 36. Andrew Wheatcroft uvádí pouze 1000 vojáků. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 133.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 132.

se znovu zmiňuje o mladém Kašparovi, které měl svojí rodinu odvést před bitvou do bezpečí. Neučinil tak a dělová koule mu zabila jeho jediné dítě.²⁵⁵

Arnoštu Starhembergovi bylo jasné, že Vídeň již dlouho neudrží. Vydal rozkaz, aby se všichni ve městě, kteří nemohou bojovat na hradbách, opevnili v následujících dnech ve svých domovech.²⁵⁶ Také nechal zřídit druhou improvizovanou obrannou linii kolem Hofburgu.²⁵⁷ Dal na ulicích stavět barikády a natáhnout řetězy, aby v případě prolomení obrany hradeb měli Turci co nejvíce ztížený postup do města.²⁵⁸

Je velice zvláštní, že se o těchto událostech správce vídeňského paláce Ditrichštejnů již nezmiňuje. V čele jeho zájmu zůstává jen občasné, avšak velmi vážné poškození paláce a také výbuchy tureckých min.²⁵⁹ Zda již byl spolu s ostatními obyvateli paláce v domě již opevněn a odstříhnut od zdroje informací není možné zjistit. A proto mají Novodvorského záznamy z posledního týdne obléhání jen velice malou vypovídací hodnotu. Obránci Vídně však své město hájili nadále.

Každodenní mohutné útoky Osmanů na město, které obránci vždy s vypětím sil odrazili, trvaly až do 10. září 1683.²⁶⁰ Kara Mustafa se pak rozhodl připravit se na útok proti záchranné křesťanské armádě a stáhl většinu mužů od hradeb. Historikové se shodují, že právě toto rozhodnutí velkého vezíra uchránilo Vídeň před dobytím.²⁶¹ Dne 11. září obránci Vídně viděli vlát praporce křesťanské armády na kopci nad městem.²⁶² Věděli, že pokud se útok zdaří, budou zachráněni.

III. 1. (Ne)Každodenní život obránců Vídně

V předchozím textu této kapitoly autor předkládané bakalářské práce úmyslně vynechal pohled na nově vytvářené každodenní návyky obránců Vídně. Pro pouhý popis bitvy jsou tyto informace postradatelné. Naopak zcela potřebné jsou pro analýzu celkového pohledu na bitvu.

Prvním z faktorů, které ovlivňovaly morálku všech, kteří zůstali v obklíčené Vídni, byly zprávy o jejich brzkém vysvobození. Tedy korespondence mezi hrabětem

²⁵⁵ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 36.

²⁵⁶ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 134.

²⁵⁷ Císařského paláce. Tamtéž, s. 135.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 135-137; T. M. BARKER, *Double Eagle*, s. 265; J. STOYE, *The Siege*, s. 157; V. VLNAS, *Princ*, s. 44.

²⁵⁹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 36-37.

²⁶⁰ G. DÜRIGL, *Wien*, s. 100.

²⁶¹ J. BORITZKA, *Obležení*, s. 16; V. VLNAS, *Princ*, s. 49-51; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 148-149.

²⁶² Tamtéž, s. 149-150.

Kaplířem a císařem Leopoldem I.²⁶³ Okamžitě po odříznutí císařské sídelní rezidence od okolního světa, hledalo vrchní velení obklíčeného města nějaké vhodné posly, kteří by dokázali donést hlášení přes nepřátelské ležení až do Pasova k císaři Leopoldu I. nebo ke Karlu Lotrinskému. Kašpar Zdeněk Kaplíř dokonce vypsal vysokou finanční odměnu za odnesení dopisů vrchnímu veliteli císařské armády.²⁶⁴ Z počátku se však nikdo nenašel. Naopak v noci z 20. na 21. července přinesl jeden blíže nejmenovaný císařský kyrysník do Vídně šifrovanou zprávu o brzkém vysvobození města.²⁶⁵ Zmíněný kyrysník se rozhodl donést pět zprávy pro vévodu Lotrinského. Na zpáteční cestě byl však chycen Osmany.²⁶⁶ Až kolem poloviny srpna se našlo několik odvážlivců, kteří se rozhodli doručit hlášení pro Karla Lotrinského. Všichni z nich uměli turecky a zároveň byli orientálního vzhledu. Nejdříve se jako informátor proslavil poručík Michael Gregorovič.²⁶⁷ Po týdnu cestování předal 16. srpna určené zprávy vrchnímu veliteli císařských vojsk. Za svoji statečnost byl povýšen na setníka.²⁶⁸ Nejslavnějším poslem se však stal jistý nenápadný obchodník s orientálním zbožím, původem Armén, který v té době sloužil v městské milici. Jmenoval se Jiří František Koltchitzky.²⁶⁹ Za tři dny donesl do hlavního stanu vévody Lotrinského jemu uložená hlášení a koncem týdne dorazil zpět do Vídně.²⁷⁰ Další takto dobrodružné výpravy se již sice nezúčastnil, ale i tak se o jeho o sobě ve Vídni vyprávěly legendy.²⁷¹ Kromě těchto zpráv, dostávali ve Vídni i informace od císařova vyslance Jiřího Kryštofa Kunitze, který po celou dobu obléhání setrval v Osmanském táboře.²⁷² Kunitzovým poslem byl jeho sluha Jakub Heider. Tomu se několikrát podařilo projít skrze turecké ležení a zpravit hraběte Starhemberga o chystaných akcích velkovezírové armády. Při zpáteční cestě byl však chycen osmanskou hlídkou a na několik týdnů zajat. Nejzajímavější je však skutečnost,

²⁶³ T. M. BARKER, *Double Eagle*, s. 258; J. BOTIRZKA, *Obležení*, s. 14; G. DÜRIGL, *Wien*, s. 85; V. VLNAS, *Princ*, s. 43-44. Částečně i W. STURMINGER, *Die Türken*, s. 150-152.

²⁶⁴ J. BOTIRZKA, *Obležení*, s. 14.

²⁶⁵ Jelikož teprve 20. července 1683 obdržel polský král od vévody Lotrinského oficiální prosbu o pomoc, lze se domnívat, že informace o brzkém vysvobození Vídně měly pouze pozvednout morálku v obleženém městě. G. DÜRIGL, *Wien*, s. 70.

²⁶⁶ R. F. KREUTEL – K. TEPLY, *Kara Mustafa*, s. 133-135.

²⁶⁷ V. VLNAS, *Princ*, s. 43.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 43.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 43; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 158.

²⁷⁰ O jistém poslu od Lotrinského se 18. srpna zmiňuje i Novodvorský. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol.

²⁷¹ Ta nejslavnější vznikla o století později a nezakládala se na pravdě. Po skončení obléhání, prý Koltchitzky z ukořistěných kávových zrn v tureckém táboře začal vařit kávu, zbohatl a položil základ vídeňského kavárnictví. Tamtéž, s. 43-44; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 158.

²⁷² Více o tomto vyslanci viz J. STOYE, *The Siege*, s. 4.

že se Kunitzovi ještě téhož dne podařilo Starhemberga nějak informovat o zajetí svého sluhu.²⁷³

Proč byly zprávy od vévody Lotrinského pro Vídeň tak důležité? Především dodávaly odvalu a sílu bojovat. Přinášely naději, že silná křesťanská armáda je již na cestě.²⁷⁴ I když v posledních dnech obléhání musela tato naděje, stále živěná nesplněnými sliby pomalu vyhasínat. Na druhou stranu tyto dopisy pomohly Habsburkům vytvářet silnější diplomatický tlak na své spojence.²⁷⁵

Jedním ze způsobů posílení upadající morálky vojáků Vídně byla tedy naděje na záchranu. Jaké byly další? Předně se jednalo o vydařené záškodnické akce proti osmanským sapérům, případně ukořistění nějakého jídla.²⁷⁶ Další možností, která posilovala morálku obléhaných, byla zbožnost. Kromě výše popsané mariánské pouti se minimálně v katedrále svatého Štěpána konaly časté mše za záchranu města.²⁷⁷ Na středu 8. září připadl svátek narození Panny Marie. V katedrále a všech kostelech ve městě se tento svátek slavil velmi vroucně.²⁷⁸ Kněží v doprovodu ministrantů zanesli hostii i vojákům na hradbách. „*Věřili na zázrak, doufali v něj*“.²⁷⁹ Pouliční kazatelé připodobňovali obléhání Vídně k apokalypse, závěrečné bitvě dobra a zla.²⁸⁰ Tou nejzazší možností, jak udržet muže na hradbách byly veřejné popravy dezertérů. V tomto případě tedy morálku vojáků zvyšoval strach o vlastní život.²⁸¹

Co se týče zásob potravin, obránci města na Dunaji měli dle odhadů vydržet na rýži a polévkách až do konce září.²⁸² Nikdo z obránců však nechtěl přežívat na takto jednotvárné stravě dlouho. Dne 6. srpna byla hrabětem Kaplířem stanovena přesná cena potravin, aby nemohlo docházet k jejich předražení.²⁸³ Sehnatelná potrava byla sice skromná, ovšem ceny byly dvojnásobné až trojnásobné. Kapoun, který před obléháním stál 45 krejcarů, se nyní běžně prodával za zlatku, osmina krupice nestála běžných 10, ale 24 krejcarů, měřice ovsu stála 36 namísto 24 krejcarů.²⁸⁴ Z nedostatku masa pak

²⁷³ W. STURMINGER, *Die Türken*, s. 150-152.

²⁷⁴ V. VLNAS, *Princ*, s. 43-44.

²⁷⁵ J. BOTIRZKA, *Obležení*, s. 14.

²⁷⁶ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 130-132.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 125.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 137.

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 125.

²⁸¹ Tamtéž, s. 131.

²⁸² Tamtéž, s. 127.

²⁸³ R. MÖHRING, *Türkisches Wien*, s. 58.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 58.

ve Vídni začali postupně porážet koně. V polovině srpna již ve městě vymizely prakticky všechny kočky.²⁸⁵

I v rámci získání nových zásob podnikali obránci noční výpady. Někdy byli jezdci vysláni ke stanům v dálce a zpátky s sebou přihnali hovězí dobytek, nebo ovce.²⁸⁶ Každý drobný úspěch byl náležitě oslavován. Nebezpečné výpravy na vlastní pěst konaly zvláště jednotlivci, kteří se vyznali v okolí. Na předměstí totiž stále zůstávaly různé zásoby. Hrabě Starhemberg pohrozil 23. července trestem smrti všem, kteří bez povolení přelézali palisády.²⁸⁷ Toto nařízení také překazilo černý trh s potravinami před Skotskou branou. Zde Vídeňané s Osmany nejčastěji měnili chléb za zeleninu.²⁸⁸ Jak je vůbec možné, že takovéto improvizované tržiště mohlo vzniknout, žádný z autorů zabývající se problematikou druhého tureckého obléhání Vídne, neuvádí. Ani Novodvorský se o této skutečnosti svému pánu nezmiňuje.

V průběhu obléhání císařské sídlení rezidence do každodennosti obránců vstoupilo také povědomí o možné nákaze čtených nemocí, které se ve městě hojně šířily. Nejčastější z nich byla úplavice. Tato vysoce infekční choroba se stala postrachem všech obránců Vídne.²⁸⁹ Přenašečem této nemoci byl pouze člověk a k přenosu docházelo přes potraviny a vodu. Charakteristickými příznaky byly svíravé bolesti břicha a vodnaté, často i krvavé průjmy. Onemocněné úplavicí vedlo k celkovému zeslábnutí, dehydrataci a ve většině případů způsobilo i smrt. Lékaři v obležené Vídni uváděli různé příčiny nemoci, jako je požívání mladého piva, nevypečeného chleba, slanečků a krve zvířat.²⁹⁰

Od 7. srpna byli všichni nemocní, kteří se nacházeli ve veřejném prostoru odnášeni do Pasovského dvora k Nové bráně, kde byl pro ně zřízen lazaret. Den na to ulehkl zřejmě s lehčím typem infekce Arnošt Starhemberg a Zdeňek Kaplíř znovu převzal až do 19. srpna obranu města. Úplavice se nevyhnula ani obyvatelům paláce Ditrichštejnů ve Vídni. Novodvorský v zápisu z 12. srpna psal: „*Das gartener sein kind vor 6 jahr alt ist auff die rotte ruhr in haus gesterben.*“²⁹¹ Jeho matka ho tedy musela odnést do lazaretu pro nemocné úplavicí a zůstala tam s ním.²⁹² Denně na tuto nemoc zemřelo 20-30

²⁸⁵ T. M. BARKER, *Double Egel*, s. 258; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 127.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 124.

²⁸⁷ J. BORITZKA, *Obležení*, s. 13; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 235

²⁸⁸ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 124.

²⁸⁹ Ve městě zuřil druh amébní úplavice, způsobované měňavkou úplavičnou - *Entamoeba histolytica*. G. DÜRIGL, *Wien*, s. 82.

²⁹⁰ F. MAREŠ, *Hrabě*, s. 243.

²⁹¹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv.č. 678, kart. 218, fol. 30.

²⁹² Tamtéž. fol. 30.

lidí, ke konci obležení byly tyto ztráty až dvojnásobné.²⁹³ V noci z 9. na 10. září 1683 podlehl úplavici i purkmistr Liebenberg.²⁹⁴

Pro omezený prostor ve městě musely být vyhloubeny masové hroby.²⁹⁵ Padlí na vnějším opevnění neměli vždy možnost být pochováni. V zákopech se šířil nesnesitelný zápach a hrozilo riziko vzniku dalších epidemií.²⁹⁶ Tou epidemií, které se všichni ve městě obávali, byl mor. Všichni z obránců si museli pamatovat morové epidemie, které si na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 17. století vyžádaly jen ve střední Evropě více než 150 000 lidských životů.²⁹⁷ Ve městě byly ideální podmínky pro vznik morové rány, avšak nedostatek drobných hlodavců, kteří nemoc přenášejí.²⁹⁸ Potkani a krysy byli totiž z nedostatku masa loveni a pojídáni.²⁹⁹ Velké množství odpadků spolu se silným zápachem také mnohým obráncům „*způsobovaly velkou úzkost, strach a soužení*“.³⁰⁰

²⁹³ J. MACEK, *Kaspar Zdenko*, s. 39.

²⁹⁴ F. MAREŠ, *Hrabě*, s. 243-244.

²⁹⁵ J. BORITZKA, *Obležení*, s. 14.

²⁹⁶ T. M. BARKER, *Double Eagle*, s. 258-260; G. DÜRIGL, *Wien*, s. 89-90.

²⁹⁷ Andrew Wheatcroft uvádí, že v roce 1679 zemřelo ve Vídni přes 76 000 a o dva roky později v Praze až 81 000 lidí. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 127.

²⁹⁸ Respektive hlodavců, které infikovala blecha nakažená bacilem *Yersinia*. Více viz Klaus BERGDOLT, *Černá smrt v Evropě. Velký mor a konec středověku*, Praha 2002, s. 14-18.

²⁹⁹ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 127-128.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 128.

IV. Osvobození Vídně

Dne 12. září 1683, kolem osmé hodiny ranní zahájila záchranná křesťanská armáda, vedená polským králem Janem III. Sobieskim a vévodou Karlem Lotrinským, útok proti osmanským pozicím pod vídeňským kopcem Kahlenberg.³⁰¹ Vojska, která proti sobě stála, byla počtem vojáků vyrovnaná.³⁰² Bitva trvala celý den a dlouho nebylo rozhodnuto o jejím výsledku. Až kolem šesté hodiny večerní provedla jízda polského krále Jana III. Sobieského rozhodující útok, po kterém se turecká armáda dala na útěk.³⁰³ Úprkem si zachránil život i velký vezír Kara Mustafa.³⁰⁴ Pro osmanské vojsko to byla drtivá porážka.³⁰⁵ Během polského útoku, vyslal Karel Lotrinský do Vídně posla se zprávou o průběhu bitvy.³⁰⁶ Hrabě Starhemberg, všichni velitelé a představitelé města ho spolu s nadšeným davem Vídeňanů přivítali u Skotské brány.³⁰⁷ První část osvoboditelů po té vjela do města v čele s Ludvíkem Vilémem Bádenským za „veselého hlaholu tympánů a trubek“.³⁰⁸ Obléhání Vídně skončilo.³⁰⁹

Císař Leopold I. se záchrany Vídně fyzicky nezúčastnil. Sice již 25. srpna opustil Pasov a vyrazil směrem ke svému sídelnímu městu, ale dříve než polský král do něj vjet nestihl. Jan III. Sobieski a vévoda Karel Lotrinský provedli ráno 13. července prohlídku osmanských zákopů a vídeňského opevnění, kde se setkali s Arnoštem Starhembergem.³¹⁰ Po zhlédnutí hradeb, vyjádřil polský král přání vstoupit do města. Starhemberg po chvíli královi naléhání přeci jen vyhověl. Při svém vjezdu do města uspořádal Jan III. improvizované procesí v římském stylu.³¹¹ „*Volání a ovace* „*At' žije polský král*“

³⁰¹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv.č. 678, kart. 218, fol. 37; P. CSENDES, *Geschichte*, s. 82-83; R. F. KREUTEL – K. TEPLY, *Kara Mustafa*, s. 188-192; V. VEBER, *Dějiny*, s. 291; V. VLNAS, *Princ*, s. 52-53; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 150-157. Informace k náročnému shromažďování této záchranné křesťanské armády přináší: A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 139-141. Další informace a srov. T. M. BARKER, *Double Eagle*, s. 283-286; J. STOYE, *The Siege*, s. 141-148.

³⁰² P. CSENDES, *Geschichte*, s. 82, A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 152.

³⁰³ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 157.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 157. Velkovezíra stál neúspěch u Vídně život. Dne 25. prosince byl v Bělehradě z nařízení sultána Mehmeda IV. popraven. R. F. KREUTEL – K. TEPLY, *Kara Mustafa*, s. 200-201.

³⁰⁵ V. VEBER, *Dějiny*, s. 291; A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 157.

³⁰⁶ W. STURMINGER, *Die Türken*, s. 354-355.

³⁰⁷ A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 157.

³⁰⁸ Tamtéž, 157.

³⁰⁹ Andrew Wheatcroft nemohl průběh celé bitvy o Vídeň své knize *Nepřítel před branami* výstižněji přirovnat: „*Žádná bitva, až do obléhání Stalingradu v roce 1942 se nemohla srovnávat s nemilosrdnými boji v příkopu u Vídně*“. Tamtéž, s. 127.

³¹⁰ Tamtéž, s. 162.

³¹¹ „*Za ním vedli velkovezírova koně a nad hlavami nesli turecký tuž a osmanské prapory*“. Tamtéž, s. 162.

se nesly až do nebe.³¹² Dalšího dne dorazil do Vídně i císař Leopold I., který zde byl ovšem přivítán o poznání chladněji.³¹³ Následovala povinná povýšení a udělení odměn³¹⁴ K polskému králi se však choval poněkud odměřeně, nejspíše kvůli skutečnosti, že se Jan III. Sobieski odvážil vjet do Vídně před ním.³¹⁵ Ještě 14. září se armáda vzdálila kvůli neskutečnému zápachu z hnijících mrtvol dále od města.³¹⁶

IV. 1. Situace po obléhání ve vídeňském paláci Ditrichštejnů

Jiří Vojtěch Felix Novodvorský nepochyboval o tom, že město nezachránilo jen spojené křesťanské vojsko, ale i Bůh, ve kterého věřil. Deník hlášení z obléhání města zakončil poděkováním „*Te Deum laudamus*“ a 14. září jej odeslal spolu s průvodním dopisem do Mikulova.³¹⁷ Jakou činnost vlastně vykonával správce paláce Ditrichštejnů během obléhání? V záznamech moc nehovoří o vlastních skutcích a povinnostech vůči vedení města. Přesto však lze z deníku pro knížete Ferdinanda vyčíst, že se zabýval převážně organizačními činnostmi. A to nejen v samotném paláci, ale i v nedalekém špitálu.³¹⁸ Dále se také obstarával zásoby jak civilistům, tak i vojákům.³¹⁹ V neposlední řadě se měl starat i o důstojníky, kteří buď navštívili palác, nebo zde byli z příkazu hraběte Starhemberga ubytováni.³²⁰ V záznamech ale například není nikde uvedeno, že by se sám zúčastnil bojů o město.

Nejdůležitější činností, kterou však Jiří Vojtěch Felix Novodvorský během obléhání vykonával, bylo plnění povinností vůči svému pánu. Čili starat se o budovu jemu svěřenou společně s jejím personálem.³²¹ A v tomto ohledu byl, dle názoru autora předkládaného pojednání, Novodvorský díky své pečlivosti úspěšný. Vždy, po skončení bombardování ditrichštejnský správce zkontroloval způsobené škody na paláci, a pokud

³¹² T. M. BARKER, *Double Eagle*, s. 339.

³¹³ P. BĚLINA – J. KAŠE – J. MIKULEC – I. VESELÁ – V. VLNAS, *Velké dějiny*, s. 17.

³¹⁴ Arnošt Rüdiger ze Starhemberka byl jmenován polním maršálem, Zdeněk Kašpar Kaplíř ze Sulevic však nebyl zprvu vyznamenán vůbec, což ho velmi urazilo. Povýšen byl až v prosinci roku 1683. Tamtéž, s. 17.

³¹⁵ T. M. BARKER, *Double Eagle*, s. 339; O. FORST DE BATTAGLIA, *Jan Sobieski*, s. 191-192.

³¹⁶ Mezi vojáky a důstojníky se také začaly šířit nemoci, které Vídeň během dvouměsíčního obléhání sužovaly. Ani císař Leopold zde nezůstal přes noc. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 162.

³¹⁷ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 37,51.

³¹⁸ Tamtéž, fol. 27-28.

³¹⁹ Tamtéž, fol. 25-27, 29, 32.

³²⁰ Tamtéž, fol. 25.

³²¹ Viz dopis knížete z Ditrichštejna z 13. července 1683. Tamtéž, fol 2-5. V záznamech však nejsou uváděny osobní zkušenosti s obyvateli paláce, které musel během obléhání denně vídat. Také zde nejsou nijak výrazněji popsány nějaké vnitřní pocity a touhy. Jde převážně jen o pouhá krátká sdělení týkající se neštěstím druhých, například úmrtím malého dítěte.

byly vážnějšího charakteru a hrozilo například zřícení stropu, okamžitě se společně s personálem pustil do nouzových oprav.³²² Správce vídeňského paláce Ditrichštejnů, i když nejspíše nestál na předsunutém opevnění a nebojoval, projevil během obléhání Vídně značnou odvahu, soudnost a smysl pro povinnost.³²³ Jeho povinnosti však zdaleka neskončily. Bylo potřeba, aby zajistil následnou opravu silně poškozeného paláce ve Vídni.

Když Jan III. Sobieski při své návštěvě Vídně uviděl zničené hradby a rozsáhlé škody na císařském paláci, poznamenal si: *“Ze zděných bastionů, které jsou ukrutně vysoké a veliké, udělaly [miny] hrozné skály a poničily je natolik, že již nedrží pohromadě. Císařský palác je zcela poničen koulemi z děl“*.³²⁴ Velmi podobný obraz jistě viděl 14. září i Novodvorský při pohledu na palác jemu svěřený do péče. V popisu škod na budově totiž shodně uvedl: *„Das Haus ist ziemlich ruiniert“*.³²⁵ Dále ale v hlášení knížeti z Ditrichštejna píše, že všechny dveře v paláci chyběly a okna byla úplně rozbitá. Dále ho informuje o potřebě najmout mnoho zedníků na opravu popraskaných zdí. Také opadala omítka ve všech pokojích.³²⁶ Ale nejvíce Ferdinanda Josefa prosil o finanční podporu pro nákup potravin a doplnění zásob do vinného sklepa.³²⁷ Na konci dopisu svého pána žádal, aby prozatím nejezdil do Vídně, dokud neproběhnou nejzákladnější opravy. Zároveň ho varoval, že jsou všichni v paláci nakaženi různými nemocemi.³²⁸ Po té hlášení spolu s oběma deníky odeslal do Mikulova.

Při sčítání škod na paláci, Jiří Vojtěch Felix vyhotovil soupis všech osob, které se v budově během obléhání nacházely.³²⁹ Jednalo se tedy o Novodvorského a jeho sluhu, domovníka, domovníka menšího a čtyři vojáky, které kníže z Ditrichštejna vyslal na pomoc Vídni. Dále to pak byl sluha Kašpar, starší kuchař Jiří s jeho ženou, polský kuchař se ženou a dítětem, sklepmistra Mikuláše, který se v té době zotavoval z onemocnění úplavicí a jeho ženu. Obležení města přežili kováři, které Ditrichštejn vyslal, dále také podkoní se ženou, dveřník a umývačka stříbra. V paláci se stále nacházel topič, který ale onemocněl úplavicí, jeho žena, zaměstnaná jako kuchařka, zahradník spolu se svojí ženou a další dva blíže nejmenovaní sluhové. Celkem obléhání v paláci přežilo 25 osob. Správce vídeňského paláce Ditrichštejnů ještě vyhotovil soupis všech

³²² Tamtéž, fol. 23-24, 27-29, 31-36.

³²³ Viz předchozí kapitola. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 25-37.

³²⁴ Jan III. SOBIESKI, *Dopisy*, s. 38-39. Srov. A. WHEATCROFT, *Nepřítel*, s. 162.

³²⁵ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218, fol. 51.

³²⁶ Tamtéž, fol. 51.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Tamtéž, fol. 63.

osob, které v paláci během obléhání zemřely.³³⁰ Ne vždy to byli členové personálu. Jednalo se o nejmenovaného důstojníka a jeho dítě, které zemřelo na úplavici, ženu palácového sluhy Kašpara spolu s jejím dítětem, šestileté dítě zahradníka, které zemřelo na úplavici, dítě topiče a dítě polského kuchaře. Dále zde zemřela neteř blíže nejmenovaného hejtmana, a neznámá dívka, jež byla zasažena dělovou koulí při dělostřelbě a kterou personál paláce našel před budovou a odnesl ji dovnitř.³³¹ Z Novodvorského zápisků vyplývá, že nejvíce v paláci umíraly děti, které byly náchylné k všudypřítomným nemocem.

Kníže z Ditrichštejna začal okamžitě po skončení obléhání shánět řemeslníky, kteří by opravili jeho vídeňský palác. Během obléhání zasáhlo budovu 39 různě velikých dělových koulí a nedala se využít ani k přechodnému pobytu šlechtice.³³² Zedníci se pustili do oprav. Vyztužili poničené zdi železnými vzpěrami, pokrývači pak museli vyměnit skoro celou střechu.³³³ Byla pořízena nová okna a zasazeny nové dveře.³³⁴ Nejmhutnější pracovní činnost zaznamenal palác na přelomu září a října roku 1683.³³⁵ Když byl kníže Ferdinand Josef z Ditrichštejna v prosinci jmenován nejvyšším hofmistrem císaře Leopolda I., byl již palác, který spravoval Novodvorský bez problémů obyvatelný.

Vypálenou zahradu již Ferdinand Josef z Ditrichštejna obnovit nenechal.³³⁶ Z velké části také kvůli novému budování části městského opevnění na místě, kde zahrada stála. Získal ale pozemek o necelý kilometr dále v Roßau. V prosinci 1688 si pro něj vymohl přenesení svobod týkajících se jeho bývalého letohrádku.³³⁷ Pozemek se zahradním sídlem patřil Ditrichštejnům až do poloviny 19. století a dnes je rezidence známá jako Palais Clam-Gallas.³³⁸

Když se opomenou veliké ztráty na životech, tak pro Vídeň nebylo druhé turecké obléhání ve výsledku takovou katastrofou. Většina domů byla sice silně poničena

³³⁰ Tamtéž, fol. 64.

³³¹ Tamtéž.

³³² Tamtéž, fol. 25-37, 65-68.

³³³ Tamtéž, fol. 70-73.

³³⁴ Tamtéž, fol. 74.

³³⁵ Tamtéž, fol. 65-88.

³³⁶ Ja ostatně dokládá i korespondence s Novodvorským. Tamtéž, fol. 110-115; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 110.

³³⁷ Tamtéž, s. 110.

³³⁸ Tamtéž, s. 110; R. PERGER – W. G. RIZZI, *Das Palais Modena*, s. 16.

a prakticky celá předměstí se musela nově vystavět.³³⁹ Tím se však připravila půda pro zcela novou barokní zástavbu, která dala Vídni její charakteristický ráz.³⁴⁰

³³⁹ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 110.

³⁴⁰ P. CSENDES, *Geschichte*, s. 80-83.

V. Závěr

Hlavním cílem předkládané bakalářské práce bylo přispět k bádání o obléhání Vídně s aplikací moderních metod, jež historikové a historičky začali běžně využívat teprve v posledních dvou desetiletích. Tento záměr byl realizován prostřednictvím snahy o rekonstrukci každodenního dění ve Vídni a tamním paláci Ditrichštejnů roku 1683. Zvláštní pozornost autor věnoval dvouměsíčnímu obléhání města osmanskou armádou. Základem pro zpracování zmiňovaného tématu se stal soubor německy psaných pramenů, který se nachází v Moravském zemském archivu v Brně. V zinventarizovaném fondu Rodinného archivu Ditrichštejnů je uložen rozsáhlý pramenný celek, jenž se tematicky vztahuje právě k tureckým válkám. V něm se dochovalo několik desítek listů, jež správce vídeňského paláce Ditrichštejnů - Jiří Vojtěch Felix Novodvorský - zasílal v průběhu celého roku 1683 knížeti Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna.

Autor předkládaného pojednání nejprve upřel svou pozornost ke knížeti Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna, v jehož majetku se popisovaný palác nacházel. Stranou nezůstal ani stručný popis této budovy a její historie. Autor dále zevrubně nastínil nejdůležitější povinnosti správce paláce. Při porovnání těchto povinností s dochovanými hlášeními došel k závěru, který předvídal již dříve. A sice k tomu, že po dobu obležení města měl stále na starosti stav a provoz budovy, nikoliv však zodpovědnost za chování svých podřízených. Nicméně Novodvorský zůstal pro sloužící v paláci autoritou, která je vedla a ochraňovala.

Ve druhé kapitole pojednání se autor pokusil zasadit druhé turecké obléhání Vídně v roce 1683 do kontextu politického vývoje habsbursko-tureckých vztahů v 16. a 17. století. Před tím, než své bádání zacílil přímo na správce ditrichštejnského paláce, věnoval pozornost připravenosti podunajské monarchie na možnou válku. Současně naznačil důvody, proč se stala cílem tažení osmanské armády právě Vídeň. Na prvním místě šlo o vážná pochybení císařské generality, která svým nezájmem o posílení obrany Uher poskytla velkému Vezírovi možnost zaútočit na metropoli habsburského soustátí. Panika, kterou způsobil příchod turecké armády, byla hmatatelná i ve vídeňském paláci knížete z Ditrichštejna. Téměř hysterický útěk císaře a většiny šlechticů z města na Dunaji a následné urychlené přípravy metropole habsburského soustátí na již nevyhnutelné obléhání jen dokládají nepřipravenost středoevropské monarchie pod vládou Habsburků na válečný konflikt s Osmanskou říší. Uprostřed tohoto zmatku

se ocitl také Jiří Vojtěch Felix, jakožto ochránce veškerého vídeňského majetku Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna. Autor rovněž potvrdil na konci kapitoly důležitost budování předsunutého opevnění a přinesl náhled na pomoc, kterou personál ditrichštejnského paláce poskytl při přípravách před obležením města.

Třetí kapitola předkládané bakalářské práce si kladla za cíl osvětlit problematiku obléhání Vídně očima očitého svědka. Autor pojednání vyvrátil svou prvotní domněnku o hrdinném správci ditrichštejnského paláce, který v první linii obránců přežil až do příchodu záchranné armády. Naopak se před ním otevřela možnost zkoumat toto téma pohledem nevojáka. Před autorem najednou stál pohled člověka, který byl prakticky denně vystavován novým a pro něj doposud neznámým životním situacím. Člověka, jemuž válka přidělávala pouze nové starosti a přinášela všudypřítomný strach o vlastní život. Pohled Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského na každodenní život obyvatel Vídně přinesl poněkud odlišné informace, než jaké zajímaly ostatní účastníky obléhání. Obzvláště přínosné jsou popisy téměř každodenního poškození paláce a postupná přeměna honosného barokního paláce v polorozpadlou ruinu. Původní domněnka autora předkládaného pojednání byla, že ditrichštejnský palác fungoval jako místo uzavřené vůči vnějšímu světu. Ta byla nyní díky hlášením Jiřího Vojtěch Felixe Novodvorského, v nichž popisuje čilý ruch v paláci během obléhání, časté nečekané návštěvy a ochotu poskytnout nevojákům přístřeší, vyvrácena.

Jiří Vojtěch Felix Novodvorský neměl ve svých hlášeních adresovaných Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna potřebu věnovat se osobním problémům, které ho zcela jistě trápily. Proto se autor pojednání po analýze vojenských střetů během druhého tureckého obléhání v roce 1683 pokusil nahlédnout do každodennosti obránců města. Pomocí dosavadní odborné literatury a útržkovitých informací ditrichštejnského správce nastínil několik situací, se kterými se obránci metropole habsburského soustátí museli denně vypořádávat. Stranou pozornosti neponechal fenomén působení strachu, hladu, nemocí a únavy z bojů.

Když byla Vídeň úspěšně ubráněna a zachráněna spojenými křesťanskými vojsky, autor předkládané bakalářské práce přesunul svůj zájem ke sledování činnosti Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského během oprav těžce poškozeného paláce Ditrichštejnů. Pro Novodvorského předznamenalo osvobození Vídně několika měsíční usilovnou práci na opětovném uvedení paláce do plného provozu. Jiří Vojtěch Felix Novodvorský v této době Ferdinandu Josefovi z Ditrichštejna zasílal četné písemné návrhy na možnou úpravu paláce, seznamy sloužících a osob, které během bojů ve vídeňské rezidenci ze-

mřely a které se naopak zachránily. Stranou pozornosti neponechal ani účty za opravu vídeňského sídla nejvyššího hofmistra císaře. Zjištěné údaje z těchto hlášení jsou důležitým podkladem pro sondu do dílčího sledování architektonické proměny Vídně, na jejímž počátku stálo druhé turecké obléhání metropole habsburského soustátí roku 1683.

I přes neutuchající zájem o studium druhého tureckého obléhání Vídně v roce 1683 se nabízejí ještě další badatelské směry, jimiž se mohou historikové v případě zájmu o toto téma ubírat. Jedna z těchto cest se nabízí i díky výsledkům této práce. Přestože se prameny z pera Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského nakonec ukázaly jako ne zcela vyhovující pro postihu všech aspektů válečného prožitku konkrétního jedince a neumožnily tak téma uchopit zcela komplexně, naznačily možnosti, jimiž by výše zmiňované bádání mohlo přednostně zabývat. Lze totiž srovnávat různá hlášení dalších dvorských služebníků jiných šlechticů, kteří byli nuceni zůstat roku 1683 v obleženém městě. Na základě rozsáhlejší komparace bude možné vytvořit mnohem komplexnější obraz vnímání obléhání Vídně očima soudobých pozorovatelů. Dalším možným směrem bádání je téma architektonické přeměny Vídně na konci 17. století, které rovněž není zcela vyčerpané. Pro tyto účely lze opět využít možná dochovaná hlášení ostatních správců šlechtických paláců, případné účetní knihy, které se dochovaly z průběhu oprav těchto staveb. Ucelené odborné publikace, které se zabývají rekonstrukcí Vídně po druhém tureckém obléhání, prozatím chybí. V neposlední řadě je možné detailněji se zaměřit na studium každodenního života správců paláce Ditrichštejnů v sedmdesátých a osmdesátých letech 17. století a tím pádem rozšířit a ucelit zpracování tématu, kterým se zabývala tato bakalářská práce.

VI. Seznam použitých pramenů a literatury

VI. 1. Archivní prameny

Moravský zemský archiv Brno, G 140 – Rodinný archiv Ditrichštejnů, inv. č. 2057, kart. 521.

Moravský zemský archiv Brno, G 140 – Rodinný archiv Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218.

VI. 2. Vydané prameny

HOCKE, Nicolaum (Peter BROUCEK ed.), *Kurtze Beshreibung, Dessen Was in wehrender Türkischen Belagärung des Kaiserlichen Residnetz Statt Wien*, Wien 1983

KREUTEL, Richard. F. – TEPLY, Karl (edd.), *Kara Mustafa vor Wien, 1683 aus der Sicht-türkischer Quellen*, Graz-Wien-Köln 1981.

SOBIESKI, Jan III. (Jaroslav SIMONIDES ed.), *Dopisy Maryšence*, 1974.

STURMINGER, Walter (ed.), *Die Türken vor Wien in Augenzeugenberichten*, München 1983.

VALCAREN, John Peter, *A relation or diary of the siege of Vienna. Written by John Peter a Valcaren, Judge-Advocate of the Imperial Army. Drawn from the original by His Majesty's command*, London 1684.

VI. 3. Literatura

BALCÁREK, Pavel, *Rok 1683 ve světle korespondence panství Mikulov*. Jižní Morava 21, 1985.

BARKER, Thomas Mack, *Doule Eagle and Crescent. Vienna's Second Turkich Siege and its Historical Setting*, New York 1967.

DE BATTAGLIA, Otto Forst, *Jan Sobieski*, Graz-Wien-Köln 1982.

- BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – MIKULEC, Jiří – VESELÁ, Irena – VLNAS, Vít, *Velké dějiny země Koruny české IX*, Praha-Litomyšl, 2011.
- BŮŽEK, Václav a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.
- BŮŽEK, Václav a kol., *Úvod do studia historie*, České Budějovice 1994.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.
- CERMAN, Ivo, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“ v komunikativní praxi dvořanů Leopolda I.*, Český časopis historický 100, 2002, s. 33-54.
- CSENDES, Peter, *Geschichte Wiens*, Wien 1990.
- van DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.
- van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, Praha 1999.
- DÜRIGL, Gunter, *Wien 1683. Die zwiete Turkenbelagerung*. Wien-Köln-Graz 1981.
- GERHARTL, Gertrud, *Belagerung und Entsatz von Wien 1683*, Neudorf 1982.
- ENDGLUND, Peter, *Nepokojná léta: historie třicetileté války*, Praha 2001.
- ENDGLUND, Peter, *Nepřemožitelný: historie první severní války*, Praha 2004.
- IGGERS, Georg Gerson, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.
- JUŘÍK, Pavel, *Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů*, Praha, 2009.
- KALISTA, Zdeněk, *Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic*, in: týž (ed.), *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1939, s. 198.
- KOPČAN, Vojtěch, *Oblehanie Viedne roku 1683 a Slovensko*, Historický časopis 31, 1983.
- KOPČAN, Vojtěch, *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, Bratislava 1986.
- KOPČAN, Vojtěch, *Slovensko v tieni polmesiaca*, Bratislava 1986.
- KOPČAN, Vojtěch – TEPLY, Karl a kol., *Die Tükenkriege in der historischen Forschung*, Wien 1983.
- KOPČAN, Vojtěch, *Turci na Slovensku*, Bratislava 1971.
- KUBEŠ, Jiří, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, České Budějovice 2005, (Disertační práce)
- MAREŠ, František, *Hrabě Kašpar Zdeněk Kaplíř, svobodný pán ze Sulevic, předseda prozatímní vlády ve Vídni po čas obležení její od Turků l. p. 1683. K dvěstěleté památce*, Časopis Národního muzea 57, 1883.

- MAĀA, Petr, *Svět české aristokracie*, Praha 2004.
- MACEK, Jaroslav *Kaspar Zdenko Kapliř von Sullowitz (1611–1686)*, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 39, 1983, s. 7-68.
- MACEK, Jaroslav, *Das Türkenjahr 1683 in der Korrespondenz Kaspar Zdenko Kapliřs von Sullowitz und des Geheimkollegiums der Deputierten in Wien*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 37, 1984, s. 73-119.
- MITTERAUER, Michael – DRESSEL, Gerd, *Historische Anthropologie. Ein Einführung*, Wien 1996.
- MÖHRING, Rubina *Türkisches Wien*, Wien 1983.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Kniha o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik 17. století*, Praha 1948.
- PERGER, Richard – RIZZI, Wilhelm Georg, *Das Palais Modena in der Herrengasse zu Wien*, Wien 1997.
- PRASCHL-BICHLER, Gabrielle, *Wien. Achitektur des Barock*. Wien 1990.
- REICHL-HAM, Claudia, „die Festung zu halten oder mit ihr zu fallen.“ *Die Burgbastei und ihre militärhistorische Bedeutung*, in: Viribus Unitis, Jahresbericht 2010 des Heeresgeschichtlichen Museums, Wien 2011.
- SACHSLEHNER, Johannes, *Wien anno 1683*, Wien 2004.
- STOYE, John, *The Siege of Vienna*, Edinburgh 2007.
- STURMINGER, Walter, *Bibliographie uf Ikonographie der Türkenbelagerungen Wiens 1529 und 1683*, Graz-Köln 1955.
- VEBER, Václav a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2009.
- WAISSENBERG, Robert (ed.), *Die Turken vor Wien. Europa unndieEntscheidungan der Donau 1683*, Salzburg-Wien 1982.
- VYBÍRAL, Zdeněk, *Bitva u Moháče: Krvavá porážka uherského a českého král Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*, Praha 2008.
- WHEATCROFT, Andrew, *Nepřítel před branami. Habsburkové a Osmané v bitvě o Evropu*, Praha 2010.
- WIMMER, Jan, *Der Entsatzvon Wien1683*. (=Panorama der polnischenGeschichte. Fakte nud Mythem) Warszawa 1983.
- ZÖLLNER, Erich. – GUTKAS Karl. (edd.), *Österreich und die Osmanen – Prinz Eugen und seine Zeit*, Schriften des Instituts für Österreichkunde, Wien 1988.

VII. Obrazové přílohy

1. Obrazová příloha č. 1: Palác Modena – stav z roku 1848 [převzato z http://www.ki3.at/bezirksinfo_ge_bau_03.htm, odkaz funkční k 25. červenci 2013].
2. Obrazová příloha č. 2: Palác Modena – dnešní stav [převzato z http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Palais_Modena_Vienna_June_2006_318.jpg, odkaz funkční k 25. červenci 2013].
3. Obrazová příloha č. 3: Turecké zákopy před městem [převzato z http://de.academic.ru/pictures/dewiki/116/tb_wien2.gif, odkaz funkční k 25. červenci 2013].
4. Obrazová příloha č. 4: Bitva u Kahlenbergu z 12. 9. 1683 [převzato z http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anonym_Entsatz_Wien_1683.jpg, odkaz funkční k 25. červenci 2013].
5. Obrazová příloha č. 5: Inventář vybavení ditrichštejnské zahrady ve Vídni – 2. strana. [archiv autora]
6. Obrazová příloha č. 6: Inventář vybavení ditrichštejnské zahrady ve Vídni – 2. strana. [archiv autora]
7. Obrazová příloha č. 7: Inventář vybavení ditrichštejnské zahrady ve Vídni – 3. strana. [archiv autora]

1. Palác Modena – stav z roku 1848

2. Palác Modena – dnešní stav

4. Bitva u Kahlenbergu z 12. 9. 1683

Index Siedlicheß Exoteneßgartere gesedter
 Meinß figurirte große und kleine Pflanzung - - - 6 2 1/2
 Pflanzung figurirte Pflanzung - - - - - 1 2 3
 große mit 2 sandfaban lafse ungefilte - - - 11 1 2
 Pflanzung große und kleine Pflanzung - - - - - 7
 Pflanzung große und kleine Pflanzung - - - - - 11 1 2
 große Pflanzung große mit einander zusammen - - - 3 2
 Pflanzung von Exoteneß zu einander zusammen - - - 10.

Exoteneß zeigende Index Siedlicheß Exoteneßgartere
 Exoteneß große Pflanzung - - - - - 4
 Exoteneß alte Pflanzung - - - - - 2
 Exoteneß Pflanzung - - - - - 2
 Exoteneß alte Pflanzung Exoteneß - - - - - 4
 Exoteneß große Pflanzung Pflanzung - - - - - 8
 Exoteneß Pflanzung auf Pflanzung Pflanzung - - - 1
 Exoteneß große Pflanzung - - - - - 1
 Exoteneß große Pflanzung - - - - - 1
 Exoteneß Pflanzung - - - - - 1
 Exoteneß Pflanzung - - - - - 1
 Exoteneß große Pflanzung die Exoteneß Exoteneß Pflanzung - - 1
 Exoteneß große Pflanzung - - - - - 2
 Exoteneß Pflanzung alte - - - - - 1
 Exoteneß Pflanzung - - - - - 2

6. Inventář vybavení ditrichštejské zahrady ve Vídni – 2. strana.

